

TOT WIE BEHOORT DE ZIEL VAN HET KIND ?

De herintegratie van kinderen in de joodse gemeenschap na de Tweede Wereldoorlog

HANNE HELLEMANS *

HOOGOPLOPENDE DISCUSSIES EN DITO EMOTIES BRENGEN NA 1945 HET LOT VAN DE VELE JOODSE WEESKINDEREN IN DE BELANGSTELLING. WAAR ZIJN ZE ? WIE BEHOREN ZE TOE ? ZOWEL AAN KATHOLIEKE ALS AAN JOODSE ZIJDE WORDEN VERWOEDE POGINGEN GEDAAN DE VOOGDIJ NAAR ZICH TOE TE TREKKEN. DE KINDERKWESTIE VORMT EEN NARE EPILOOG BIJ HET HEROÏSCHE VERHAAL VAN DE REDDING VAN JOODSE KINDEREN TIJDENS DE TWEDE WERELDOORLOG. ZIJ VERTELT ONS IMMERS DE GESCHIEDENIS VAN JOODSE KINDEREN DIE NA JAREN ONDERDUIK IN EEN KATHOLIEKE OMGEVING NIET TERUGKEREN NAAR HUN OORSPRONKELIJKE MILIEU. ZIJ LAAT ZIEN HOE IDEOLOGISCHE KRACHTMETINGEN TUSSEN JODEN EN KATHOLIEKEN EN BINNEN DE JOODSE GEMEENSCHAP ZELF WORDEN UITGEVOCHTEN BOVEN DE HOOFDEN VAN DE BETROKKENEN. DE KINDEREN WORDEN ZO DE SPEELBAL IN EEN RELIGIEUS-POLITIEK CONFLICT.

I. Inleiding

1942... Een klas schoolmeisjes van het pensionaat Altena verbonden aan het Heilig Hart klooster in Kontich maakt een wandeling door de Antwerpse Zoo. Opeens schuift een dame een kind in de rij. Het meisje heet Lea Zweig en is joods. De volgende dag komt Marie Apfeldörfer, de moeder van het kind, naar het klooster met de vraag of het kind in het klooster mag blijven. De moeder-overste laat dit toe op voorwaarde dat het meisje niet zou opvallen. Het zou dus mee naar de mis moeten gaan, katholiek opgevoed worden en gedoopt worden. Lea Zweig heet voortaan Lea Leemans. Na Lea Zweig volgen nog zeven andere meisjes : Gaby en Ilona Mermelstein, Hilda en Cyla Grünblatt, Frieda Mendlovic, 'Sylvieke' (van wie niemand zich de achternaam nog herinnert) en Hélène 'Lèneke' Najman ¹.

Wat gebeurt er nu met deze kinderen na de oorlog ? Sylvieke wordt enkele dagen na de bevrijding opgehaald door haar moeder, die ook kon onderduiken. Van alle andere kinderen zijn beide ouders omgekomen. Frieda Mendlovic, die na de oorlog bij een onderwijzeres van het instituut mag gaan wonen, keert eind 1945 naar familieleden terug. Voor de zes andere meisjes verloopt de naoorlogse periode moeilijker. Het klooster weigert pertinent hen aan hun familie terug te geven ². De joodse families roepen dan ook de hulp in van de joodse organisatie *Vaad Hahatzala* (zie verder). Deze verzoekt kardinaal Van Roey het klooster te dwingen de kinderen af te staan. Het aartsbisdom weigert echter elke tussenkomst ³.

1 Interview Hanne Hellemans met mevrouw Vermaut-Smets, Kontich, 16.11.2001 (Eigen Verzameling Documenten).

2 Brief van rabbijn Rottenberg aan kardinaal Van Roey, 6.11.1945 (Aartsbisdom Mechelen, 5.10.02.00).

3 Brief van Lecléf aan Rottenberg, 7.11.1945 (Aartsbisdom Mechelen, 5.10.02.00).

Voogdijrechtszaken over het lot van deze zes kinderen volgen elkaar op. Een nicht van Hilda en Cyla Grünblatt slaagt er als eerste in haar zaak te winnen en de twee zusjes uit het klooster weg te halen ⁴. Eind 1947 bevinden zich dus nog vier joodse meisjes in het klooster. De joodse organisatie *Organisation de Regroupement familial du Bahad et de l'Agudath Israel affiliées au Vaad Hahatzala* (zie verder) wordt hierdoor gealarmeerd en doet alle moeite om vooruitgang te boeken in de rechtszaken ⁵. Enkel voor Hélène Najman blijken deze pogingen uiteindelijk succesvol. Rond 1957 keert zij terug naar een joodse omgeving ⁶.

Een katholiek lasser uit Kontich krijgt in 1951 de voogdij over Lea Zweig en in 1953 grijpt de joodse gemeenschap voor het Brusselse Hof van Beroep naast de voogdij over Gaby en Ilona Mermelstein ⁷. Deze zaak lokt heel wat beroering uit en haalt ook de Nederlandse pers: “Na de wegvoering van hun ouders werden zij [de zusjes Mermelstein] ondergebracht bij niet-Joden en kwamen vervolgens in een klooster terecht, waar zij ondanks alle pogingen van hun familie om daarin verandering te krijgen, nog steeds vertoeven. Ze zijn inmiddels dertien en vijftien jaar geworden. Het Hof van Beroep heeft nu uitgesproken dat ze in het klooster moeten blijven, omdat hun ouders dat zouden hebben gewild. Let wel : de heer Mermelstein was koster, niet in een Katholieke kerk, maar in een Synagoge. Doch de rechters vinden dat het zijn wens moet zijn geweest, dat zijn kinderen in een klooster kwamen !” ⁸.

De taferelen, die zich in de jaren 1940 en 1950 in Kontich afspelen zijn geen unicum in België. Doordat van vele kinderen de ouders omkomen, wordt de naoorlogse joodse gemeenschap in België geconfronteerd met een omvangrijk aantal weeskinderen. Niet enkel moet voor deze kinderen een weeshuizenstructuur worden opgebouwd, maar ook moeten deze kinderen worden weggehaald van de plaats waar ze de oorlog doorbrachten. Zoals bovenstaand voorbeeld aantoont, wringt hier het schoentje. Het is niet steeds vanzelfsprekend deze kinderen terug te brengen naar de joodse gemeenschap. Bovendien is er binnen de joodse gemeenschap geen consensus over het lot van deze kinderen.

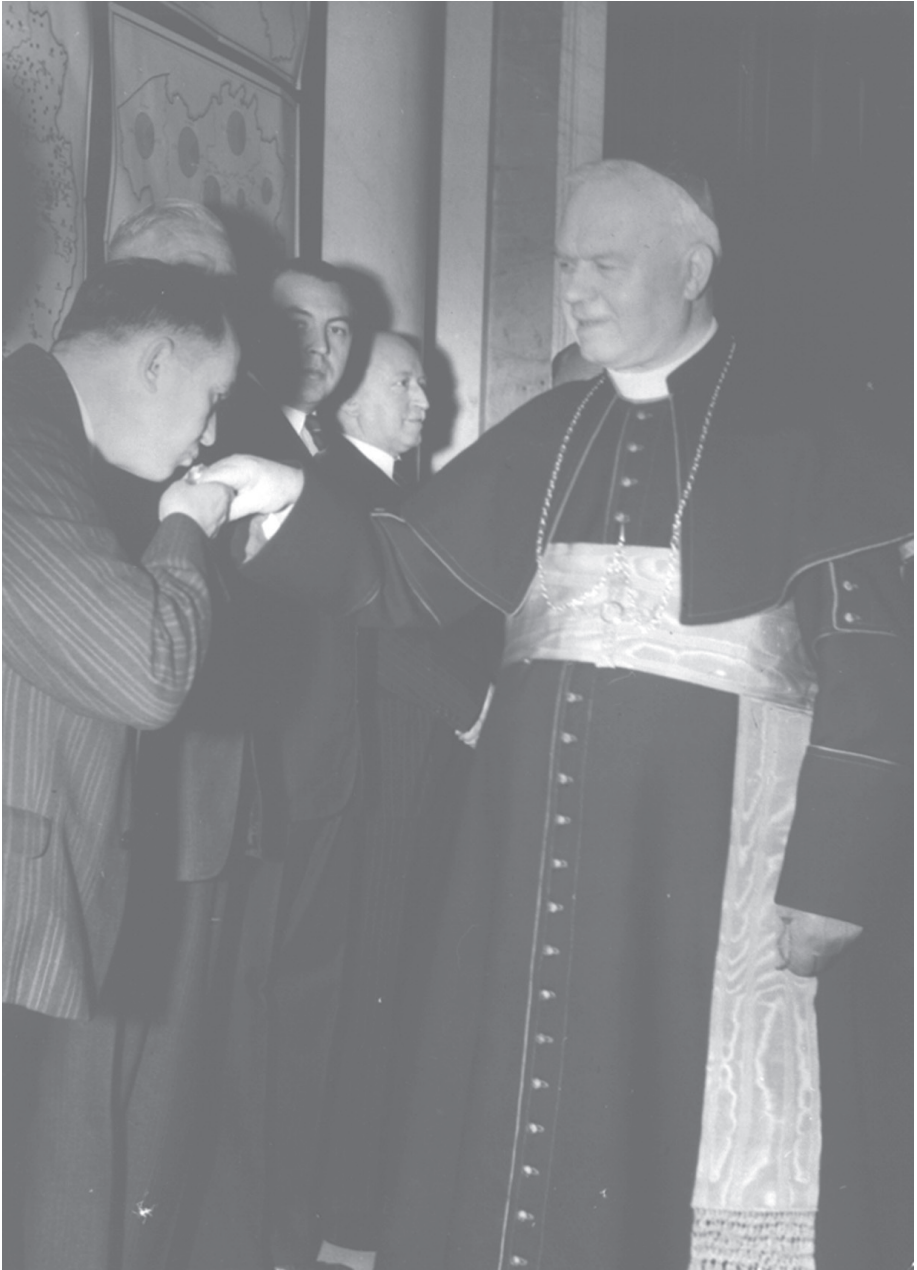
4 Grünblatt Hilda en Cyla (Algemeen Rijksarchief Beveren, VG ANTW 2 2001, 775); Brief van vrederechter Antwerpen (2e kanton) aan de Consul van Polen, 18.9.1950 (Algemeen Rijksarchief Beveren, VG ANTW 2 2001, 828); Brief van Bleszynski aan vrederechter Antwerpen (2e kanton), 3.10.1950 (Algemeen Rijksarchief Beveren, VG ANTW 2 2001, 828); Hilda Grünblatt aan Hanne Hellemans, Tin Hanatsive, 15.1.2002 (Eigen Verzameling Documenten).

5 Rapport sur notre activité pour la période allant du 1er juin au 1er novembre 1947, 1.11.1947 (Privé-archief Luc Dequeker).

6 J. FRIEDENSON, *Dateline : Istanbul. Dr. Jacob Griffel's lone odyssey through a sea of indifference*, New York, 1993, p. 245.

7 Zweig Lea (Algemeen Rijksarchief Beveren, VG ANTW 2 2001, 775); Identiteitskaart Lea Zweig, 4.11.1950-15.3.1952 (Gemeentearchief Kontich, HAK 522, vreemdelingen Vandigue tot Zytregtop).

8 K.H. KROON, “Waar zijn Anneke en Betty”, in *Groene Amsterdammer*, 25.7.1953.

- De aankomst van kardinaal Van Roey op de plenaire vergadering van Winterhulp in het Paleis der Academiën te Brussel, 5 augustus 1943.
(Foto SOMA)

Om een idee te krijgen van de omvang van de zaak, is het aangewezen eerst enkele cijfers te bestuderen. De officiële statistieken van de Dienst Oorlogsslachtoffers melden dat 3.147 joodse kinderen de oorlog overleven⁹. Naar mijn mening is dit een onderschatting. Ik staaf een andere benadering. Lieven Saerens schat het aantal joodse kinderen tot en met 15 jaar op het einde van 1940 op 10.013¹⁰. Volgens de statistieken van de Dienst Oorlogsslachtoffers zijn er 4.758 kinderen onder de 16 jaar gedeporteerd, waarvan er 75 zijn teruggekeerd¹¹. Een aftreksom ($10.013 - 4.683 [= 4.758 - 75]$) leert ons dat bij benadering 5.330 joodse kinderen de oorlog overleefden. Dit cijfer is slechts benaderend. Omdat vele kinderen de Belgische nationaliteit niet hadden, is het onder andere onmogelijk het aantal gevluchte kinderen in te schatten dat nadien niet meer naar België is teruggekeerd (een segment dat wél in de cijfers van 1940 is ingecalculleerd). Toch kan dit cijfer kracht worden bijgezet. Bronnen van onmiddellijk na de bevrijding maken melding van 5.000 à 6.000 geredde joodse kinderen¹². Verder in dit artikel verklaar ik waarom deze cijfers (3.147 tegenover 5.330) zo sterk verschillen.

Het is moeilijk in te schatten hoeveel kinderen na de oorlog in een katholiek milieu zijn gebleven. Onenigheid binnen de joodse gemeenschap zorgt ervoor dat de verschillende organisaties uiteenlopende cijfers bekend maken. Bovendien is een aantal kinderen rechtstreeks door de ouders in een onderduikgezin geplaatst. Indien de ouders niet terugkeren en indien er geen overlevende familieleden zijn die naar het kind op zoek gaan, is het de vraag of het bestaan van deze kinderen *überhaupt* bekend was bij de joodse organisaties. Het gemiddelde tussen minimum - en maximumschattingen wijst erop dat op het einde van 1945 nog bij benadering 572 kinderen zich in de katholieke omgeving bevinden waar ze de oorlog doorbrachten. In het begin van 1947 is dit aantal gedaald naar 218 kinderen¹³. Voor de periode na 1947 zijn maar twee cijfers beschikbaar, wat de vraag opwerpt naar de betrouwbaarheid. In 1961 en 1969 wordt respectievelijk melding gemaakt van 80 en 116 kinderen (intussen volwassenen) die zich nog in een katholieke omgeving bevinden¹⁴. Hoewel exacte cijfers dus niet voorhanden zijn, kan hieruit enerzijds worden besloten dat de meeste overlevende kinderen vrij snel na

9 LUCIEN STEINBERG, *Le Comité de Défense des Juifs en Belgique 1942-1944*, Bruxelles, 1973, p. 108.

10 LIEVEN SAERENS, *Vreemdelingen in een wereldstad. Een geschiedenis van Antwerpen en zijn joodse bevolking (1880-1944)*, Tiel, 2000, p. 546-547.

11 LUCIEN STEINBERG, *op.cit.*

12 Le sauvetage des enfants en Belgique sous l'occupation allemande (Haganah archieven, file 114/10/07); Brief van Chap. M.A. Sandhaus aan Philip Bernstein, 20.12.1944 (AJDC Archives, File #201).

13 Dit is een gemiddelde van de cijfers van de AIVG (zie verder) en van de Bahad (zie verder). BAHAD, Rapport sur notre activité pour la période allant du 1er décembre 1946 au 1er juin 1947, 1.6.1947 (Privé-archief Luc Dequeker); AIVG Section d'Enfance, Rapport d'Activité, 31.12.1945 (AJDC Archives, file #201); AIVG, Rapport d'activité pour l'année 1946 (Musée juif de Belgique, fonds Broder); Brief van Kate Mendel aan Robert Pilpel, 13.4.1948 (AJDC archives, file #201).

14 Mair Mendes, A Report, 2.9.1961 (Agudath Israel Archives New York); Interview van Luc Dequeker met Roger Op de Beeck, 19.4.1989 (Privé-archief Luc Dequeker); Lijst met kinderen die nog in niet joods milieu verblijven, 1969 (Archief Orfinger-Karlin, dossier Elias, B.6).

de bevrijding terugkeren naar de joodse gemeenschap en dat dus zeker niet om elk joods kind een strijd wordt geleverd. Anderzijds komt ook duidelijk naar voren dat de kinderkwesitie geen verwaarloosbare zaak is; zeker niet omdat de totale populatie maar uit enkele duizenden kinderen bestaat ¹⁵.

II. De toekomstperspectieven voor de joodse kinderen tijdens en onmiddellijk na de Tweede Wereldoorlog

Het redden van de joodse kinderen tijdens de bezetting kan maar slagen dankzij een efficiënte samenwerking tussen de verschillende (joodse en katholieke) organisaties die op zoek gaan naar onderduikplaatsen voor joodse kinderen. Ondanks deze intensieve samenwerking zijn er reeds tijdens de oorlog verschillende spanningsvelden te onderkennen, die de kiemen vormen voor het naoorlogse kindervraagstuk. Deze conflict-haarden situeren zich zowel binnen de joodse gemeenschap als tussen joodse en katholieke onderduikorganisaties.

Een eerste belangrijke tegenstelling situeert zich aan joodse zijde. Daar is het redden van de kinderen de verdienste van de kinderafdeling van de belangrijke joodse verzetsorganisatie *Comité de Défense des Juifs en Belgique* (CDJ) / Joods Verdedigings Comité (JVC). Binnen deze kinderafdeling is er een latente spanning tussen zionisten en communisten. De zionisten nemen het de communistische joden kwalijk dat zij de leiding over het kindercomité bijna exclusief in handen nemen ¹⁶. Aangezien de kinderen het toekomstige uitzicht van het Belgische jodendom bepalen, is het van cruciaal belang invloed op hen te kunnen blijven uitoefenen. De zionisten vrezen dat de communisten na de oorlog de opvoeding van deze kinderen zullen claimen op basis van het feit dat vooral zij voor hun redding hebben ingestaan. Dit zou rampzalig zijn, aangezien de

15 Zoals aan dat cijfermateriaal al te merken is, zijn er enkele lacunes in het onderzoek. Dat is voornamelijk te wijten aan het ontbreken van enkele belangrijke archieven. In de eerste plaats heb ik geen toelating gekregen het archief van de *Aide aux Israélites victimes de la Guerre* (AIVG, de voornaamste naoorlogse joodse hulporganisatie in België, zie verder) te consulteren. Drie andere belangrijke archieven waren ten tijde van mijn onderzoek (2001-2002) ontoegankelijk, met name dat van het Brusselse Hof van Beroep, het Ministerie van Justitie en de Agudath Israel (Londen). Het fonds van de Hulp aan de Israëlitische Slachtoffers van de Oorlog (onderafdeling van de AIVG in Antwerpen, zie verder) ging verloren. Het belangrijkste bronnenmateriaal vond ik terug in de archieven van het aartsbisdom Mechelen en de bisdommen Namen en Luik, in de *Agudath Israel Archives* (New York), het Algemeen Rijksarchief (voogdijregisters), de *American Jewish Joint Distribution Committee Archives* (New York), de *Central Zionist Archives* (Jeruzalem), privé-archieven (onder andere dat van Régine Orfinger-Karlin, Luc Dequeker en Fella Isboutsy-Szmid), de *Yeshiva University Archives* (New York), het archief van het Ministerie van Volksgezondheid en het archief van het Joods Museum van België. Hiernaast nam ik een twintigtal diepte-interviews af. De verschillende partijen – de ondergedoken kinderen, de katholieke kerk en de joodse gemeenschap – zijn hierin evenredig vertegenwoordigd. Ik contacteerde mensen waarvan ook in de schriftelijke documenten sprake is om een zo accuraat mogelijk verhaal te kunnen reconstrueren.

16 MAXIME STEINBERG, *L'étoile et le fusil. La traque des juifs 1942-1944 (vol.1)*, Bruxelles, 1986, p. 99-107.

communisten een assimilatiegezinde opvoeding voorstaan, wat zou impliceren dat de kinderen verloren zouden gaan voor het judaïsme. De zionisten verdenken de communisten ervan dat ze het bestaan van bepaalde kinderen voor hen verborgen houden om hen na de oorlog uit de zionistische invloedssfeer te houden ¹⁷.

Naast deze joodse onderduikorganisatie bestaan er verschillende katholieke onderduiknetwerken ¹⁸. Het meest invloedrijke hiervan is dit rond *père* Bruno Reynders en de Luikse advocaat Albert Van den Berg. Hoewel vele katholieke organisaties samenwerken met de kinderafdeling van het JVC worden er geen centralisatiepogingen ondernomen. Daarvoor heerst een te groot wantrouwen. Zo vrezen de katholieke onderduikorganisaties dat, als men financiële steun aanneemt van het JVC, deze organisatie na de oorlog het monopolie op alle geredde kinderen zal eisen en de bekeerde kinderen zal terughalen naar een joods milieu. Om deze reden wil men de kinderen die door katholieke organisaties geholpen worden, strikt scheiden van deze die door toedoen van het JVC een onderduikplaats vinden ¹⁹. Het JVC is daar van zijn kant allesbehalve gelukkig mee en tracht zoveel mogelijk kinderen die eigenlijk door katholieke netwerken werden gered op zijn lijsten in te schrijven ²⁰.

Eens het einde van de oorlog in zicht is en het besef doordringt dat zeer veel ouders niet zullen terugkeren, wordt de vraag wat men met de weeskinderen zal doen steeds meer prangend.

Aan katholieke zijde bekommert de groep rond de Luikse bisschop Kerkhofs, de Leuvense benedictijn Bruno Reynders (*père* Bruno), Albert Van den Berg en Georges Fonsny zich om dit vraagstuk. Zij redeneren als volgt. Zij menen dat wanneer de ouders terugkomen, de kinderen aan hen teruggeven moeten worden. Als dit niet het geval is, ligt de situatie veel delicaat en moet er in een 'open' geest over de toekomst van het kind beslist worden. Hierbij moet rekening gehouden worden met de affectieve band tussen kind en onderduikouders, de (vermoedelijke) wil van de ouders en de religieuze situatie van het kind ²¹. Het argument dat het kind tot de joodse gemeenschap behoort, is volgens de katholieke protagonisten waardeloos. Er bestaat geen enkele objectieve

17 SCHLOMO KLESS, "The rescue of Jewish children in Belgium during the holocaust", in *Holocaust and Genocide Studies*, 3 (1988), nr. 3, p. 282.

18 Binnen het bestek van dit artikel ga ik hierop niet dieper in. Hierover werden verschillende werken gepubliceerd, zoals: MIEK INGHELRAM, *Joodse kinderen opgevangen in een katholiek milieu tijdens de Tweede Wereldoorlog. Belgische situatie 1942-1945*, Leuven, Faculteit Letteren KU Leuven, 1992; VIVIANE TEITELBAUM-HIRSCH, *Les larmes sous la masque : enfants cachés*, Bruxelles, 1994; SYLVAIN BRACHFELD, *Ils ont survécu. Le sauvetage des Juifs en Belgique occupée*, Bruxelles, 2001.

19 BRUNO REYNDERS, Notes sur la situation légale des enfants israélites, 9.1.1945 (Bisdome Luik, Archief van Papeleux).

20 Que faire avec les enfants après la guerre, s.d. (Archive Home Notre-Dame des Pauvres Banneux, Boîte 2).

21 *Ibidem*.

grond om iemand joods te noemen : iets als een joodse nationaliteit, een joods ras of een joodse godsdienst bestaat in de ogen van de katholieke protagonisten niet. Erger nog, claimen dat er iets zou bestaan als ‘de joodse gemeenschap’, zou hetzelfde zijn als geloof te hechten aan de rassen theorie van de Nazi’s ²².

Een nadere analyse van deze drie toewijzingsgronden wijst er in de eerste plaats op dat voor de katholieke belanghebbenden affectieve banden primeren boven bloedverwantschap. Indien de ouders niet terugkeren en familieleden het kind zouden opeisen, kunnen deze met andere woorden niet meer rechten laten gelden dan de pleegouders, die het kind gedurende de oorlogsjaren hebben opgevoed en er oprecht van houden. De (vermoedelijke) wil van de ouders kan van rechtswege enkel een argument zijn als deze door de laatst levende ouder in testamentaire vorm is neergeschreven. Aangezien dit in tijden van chaos praktisch nooit gebeurde, benadert volgens *père* Bruno de keuze van de onderduikplaats het dichtst de wil van de ouders. De personen aan wie de ouders hun kind hebben toevertrouwd, zijn volgens hem bijgevolg de echte mandatarissen van de voogdij ²³. Wat betreft de religieuze situatie van het kind kan men terugvallen op het kerkelijk recht. De *Codex Iuris Canonici* vraagt immers dat een gedoopt iemand zijn verdere leven in een katholieke geest leidt ²⁴. Niet gedoopte, maar wel gelovige kinderen zouden volgens *père* Bruno dan weer ten gevolge van de grondwettelijk bepaalde vrijheid van religie katholiek moeten blijven ²⁵.

De katholieke voortrekkers proberen op basis van deze principes naar een oplossing te zoeken. Zo stelt *père* Bruno voor om een voogdijcomité op te richten dat verantwoordelijk is voor de kinderen over wie de voogdij onzeker is ²⁶. De Luikse bisschop Kerkhofs wil dan weer een *Comité permanent des Amis d’Israël* stichten dat de legale situatie van de joodse kinderen regelt en zich in het bijzonder focust op de gedoopte kinderen. Waar in het voogdijcomité van *père* Bruno ook joodse vertegenwoordigers zouden worden opgenomen, is dit niet zo in het ontwerp van Kerkhofs.

Ook bij officiële instanties worden demarches gedaan. Zo vermeldt een nota een katholieke oproep aan het ministerie van Justitie die postuleert dat op zijn minst de kinderen die door de joodse ouders aan particulieren zijn toevertrouwd, de kinderen die gedoopt zijn en de kinderen die gedoopt willen worden in een katholiek milieu moeten blijven ²⁷. In het begin van 1945 vinden in dit kader twee belangrijke ontmoetingen

22 BRUNO REYNDERS, Notes sur la situation légale des enfants israélites, 9.1.1945 (Bisdome Luik, Archieven Papeleux).

23 LÉON PAPELEUX, “Le réseau Van den Berg qui sauva des centaines de Juifs”, in *La Vie wallonne*, 55, 1981.

24 Note au sujet du baptême, s.d. (Home Notre-Dame des Pauvres Banneux, Boîte 2).

25 BRUNO REYNDERS, Notes sur la situation légale des enfants israélites, 9.1.1945 (Bisdome Luik, Archieven Papeleux).

26 *Ibidem*.

27 Problème de la tutelle des enfants juifs. Note du 13 janvier 1945 (Bisdome Luik, Archieven Papeleux).

- Tijdens de oorlogsjaren redde priester Bruno Reynders 390 joodse kinderen uit handen van de bezetter. Hier wordt hij omringd door vijf jongens van wie er vier zijn geïdentificeerd, v.l.n.r. : Henri Zwierszewski, George Michaelson, Henri Fuks en Willy Sandorminski. (Foto Joods Museum van België).

plaats. Op 8 februari komen Bruno Reynders, Yvonne Nevejean – de directrice van het Nationaal Werk voor Kinderwelzijn, die tijdens de oorlog een belangrijke rol speelde in de onderduik –, advocaat-generaal de Termicourt, minister (zonder portefeuille) Charles De Visscher en de heer Epstein van het JVC bijeen. De katholieken uit het gezelschap willen niet toelaten dat de joodse gemeenschap een monopolie verwerft op de kinderen dat gebaseerd is op het eenvoudige feit dat de kinderen joods zijn. Een ontmoeting in maart tussen Bruno Reynders, *abbé* Andre en Léon Kubowitzki, secretaris-generaal van het *World Jewish Congress*, verloopt volgens een zelfde teneur. Wanneer de joodse vertegenwoordiger zegt dat de kinderen moeten worden teruggegeven aan de joodse gemeenschap omdat deze de wil van de ouders het best kan interpreteren, wordt aan katholieke zijde geponereerd dat de uitdrukking ‘teruggeven’ irrelevant is. Men geeft immers enkel iets terug aan de persoon van wie men iets gekregen heeft, met name aan de ouders en niet aan de joodse gemeenschap als dusdanig²⁸.

Ook aan joodse zijde is men tijdens de oorlog bezorgd om het lot van de kinderen. Het CDJ tracht de redding van zoveel mogelijk kinderen op haar naam te schrijven door aan zoveel mogelijk onderduikouders en -instellingen materiële steun te geven. Op

²⁸ LÉON PAPELEUX, *art.cit.*, p. 200-201.

deze manier wordt ook financiële steun gegeven aan kinderen die rechtstreeks door de ouders of door een ander netwerk geplaatst zijn. De organisatie denkt zo na de oorlog op meer kinderen aanspraak te kunnen maken ²⁹.

De spanningen binnen de kinderafdeling van het JVC verhinderen echter dat er met betrekking tot de joodse kinderen een consistente politiek wordt uitgebouwd. Zionistische, niet-assimilatiegezinde verzetsmensen wantrouwen de assimilatiegezinde communistische joden, omdat deze niet sterk genoeg zouden hameren op de terugkeer van de kinderen naar de joodse gemeenschap na de oorlog ³⁰. De zionisten doen er dan ook alles aan om hun positie binnen het kindercomité te versterken ³¹. Waar tijdens de oorlog deze tegenstelling nog enigszins in bedwang kan worden gehouden wegens het gemeenschappelijk doel de kinderen te redden, wordt deze intenser na de oorlog. Daarbij komt dat de joodse gemeenschap meteen na de oorlog voor zulke hete hangijzers geplaatst wordt dat ze zich niet prioritair kan concentreren op het terughalen van de kinderen. Een hele gemeenschap is immers steunzoekend en de vele vluchtelingen maken het er niet eenvoudiger op. Daardoor slaagt men er niet in een echte strategie te bepalen met betrekking tot de herintegratie van de kinderen ³².

III. Poppingen tot herintegratie van de kinderen in de joodse gemeenschap, 1945-1962

De Joodse gemeenschap

De belanghebbende joodse organisaties

Verscheidene tegenstellingen doorkruisen de joodse gemeenschap in België na de Tweede Wereldoorlog. Deze situeren zich voornamelijk langs de breuklijnen links-rechts, zionistisch-niet zionistisch en religieus-niet religieus. De verschillende joodse organisaties oriënteren zich op en rond deze assen. Zo zijn er bijvoorbeeld linkse en rechtse zionisten, religieuze zionisten en niet religieuze zionisten, met alle mogelijke tussenvormen. De kinderkwestie plaatst deze politiek-religieuze verschillen op het scherpst van de snede, aangezien de opvoeding van de kinderen het voortleven van een bepaalde ideologische strekking kan verzekeren. Organisaties en personen met een verschillende politiek-religieuze overtuiging proberen dan ook zoveel mogelijk (wees)kinderen naar zich toe te trekken, waardoor er binnen de heterogene joodse gemeenschap een ware strijd om hun ziel wordt geleverd. Dit onderdeel schetst de voornaamste joodse organisaties die zich om het lot van de kinderen bekommeren

29 Interview Mrs. Bannit met Mrs. Koch, Tel Aviv, 19.5.1966 (SOMA, A 1196, tape 685).

30 LUCIEN STEINBERG, *op.cit.*, p. 106.

31 SCHLOMO KLESS, *art.cit.*, p. 282.

32 LÉON PAPELEUX, *art.cit.*, p. 201.

en hun onderlinge relaties. Dat laatste is van cruciaal belang om te begrijpen dat de kinderkwestie zich niet enkel afspeelt binnen de joods-katholieke verstandhouding, maar eveneens op een intern joods niveau.

- De *Aide aux Israélites victimes de la Guerre* (AIVG)

Op 11 oktober 1944 wordt op de grondvesten van het opgeheven JVC de AIVG opgericht met als doel hulp te bieden aan overlevende joden³³. Het grootste deel van haar inkomsten haalt ze van het *American Jewish Joint Distribution Committee* (de Joint), een Amerikaans-joodse hulporganisatie. In de schoot van de AIVG wordt een *Section Enfance* opgericht, die bestaat uit een *Service Social*, een *Service Homes* en een *Service Medical*. In het kader van dit artikel is vooral de *Service Social* belangrijk, omdat deze belast is met het terughalen van joodse kinderen uit niet-joodse instellingen en gezinnen. De *Service Homes* bouwt een structuur van weeshuizen uit. Het bestaan hiervan is een voorwaarde om de kinderen uit de katholieke kringen te kunnen weghalen³⁴. De AIVG wil op religieus en politiek vlak neutraal zijn. Mensen met een verschillende ideologische achtergrond maken deel uit van de organisatie³⁵. De communistische invloed – een restant van de oorlogsjaren – verdwijnt snel. Wel kan worden opgemerkt dat het zionisme na verloop van tijd meer en meer aan belang wint binnen de organisatie³⁶. Ik ga hier verder nog op in.

De kinderen die door het JVC zelf werden geplaatst en dus opgenomen werden in hun lijsten, kan men het snelst terugvinden. Op deze manier keren meteen na het einde van de oorlog 2.348 kinderen terug naar de joodse gemeenschap. Wegens de moeilijke eerste maanden vlak na de bevrijding kan men pas na februari 1945 beginnen met het opsporen van de overige kinderen. Vooral het terugvinden van kinderen die rechtstreeks door de ouders zijn geplaatst en van wie men het onderduikadres dus niet kent, is zeer moeilijk.

In de inleiding kwam reeds belangrijk cijfermateriaal aan bod. Daaruit bleek enerzijds dat het aantal kinderen dat de oorlog overleefde, onderschat wordt. In plaats van het officiële cijfer van 3.147 kinderen kwam ik tot ik een aantal van ongeveer 5.330 kinderen. Dat officiële cijfer van de Dienst Oorlogsslachtoffers is gebaseerd op de cijfers van de AIVG, die ervan uitgaat dat het merendeel van de kinderen door het JVC gered werd³⁷. Mijn redering impliceert dus dat er minder kinderen door toedoen van

33 “Aide aux Israélites, victimes de la Guerre”, in *Bijlagen van het Belgisch Staatsblad*, 9.12.1944, N. 1245.

34 CATHERINE MASSANGE, *Bâtir le lendemain. L’Aide aux Israélites victimes de la Guerre et le Service social juif de 1944 à nos jours*, Bruxelles, 2002.

35 *Idem*, p. 47.

36 Catherine Massange aan Hanne Hellemans, 4.4.2002 (Eigen Verzameling Documenten).

37 Omdat de AIVG na de oorlog een symboolfunctie krijgt als dé vertegenwoordiger van de joodse gemeenschap is het niet verwonderlijk dat een officiële Belgische instantie interne AIVG - cijfers voor correct aanziet.

het JVC gered werden dan aanvankelijk gedacht werd. Verder onderzoek is nodig om dit te preciseren.

Anderzijds kwam naar voren dat het cijfermateriaal van het aantal kinderen dat zich na de oorlog nog in een katholiek gezin of in een katholieke instelling bevindt, eenzelfde discrepantie bevat. Volgens de officiële AIVG - cijfers logeren in november 1944 1.816 kinderen in katholieke kringen. Dit aantal loopt terug tot 572 kinderen in december 1945 en tot 87 kinderen in december 1946³⁸. Andere bronnen geven afwijkend cijfermateriaal. Zo spreekt een brief van een vertegenwoordigster van de *Joint* in België uit 1948 over 92 kinderen die nog in een niet-joods milieu verblijven, terwijl de AIVG eind 1946 pretendeert dat dit er nog maar 87 zijn³⁹. Ook rapporten van andere joodse organisaties geven een deviant beeld. Een rapport van de *Bahad* (zie verder) uit 1947 zegt bijvoorbeeld dat er op dat moment nog 350 kinderen in een niet-joodse omgeving vertoeven en cijfers uit 1961 en 1969 maken respectievelijk melding van 80 en 116 kinderen die nog moeten terugkeren⁴⁰.

De AIVG stuurt dus onjuist cijfermateriaal de wereld in. Het zou kunnen dat dit onopzettelijk gebeurt, doordat de organisatie al te gemakkelijk meent dat bijna alle kinderen dankzij het JVC gered zijn. Het aantal kinderen dat langs een andere weg is gered, wordt zo miniem geacht, dat deze groep veronachtzaamd wordt in de cijfers.

Er zijn echter redenen om te vermoeden dat de AIVG de cijfers bewust vertekent. De organisatie heeft hier immers baat bij. Door het aantal kinderen dat de oorlog overleefde te onderschatten, kan de organisatie de redding van het merendeel van de kinderen op haar naam schrijven. De schriften van het JVC met de gegevens van de ondergedoken kinderen bevatten de namen van 2.571 kinderen⁴¹. Indien in totaal maar 3.147 kinderen de oorlog zouden overleefd hebben, zouden dus meer dan 80 % van de kinderen gered zijn door het JVC. Indien we uitgaan van 5.330 overlevende kinderen, is dit maar 48 %. Het overdrijven van het aantal eigenhandig geredde kinderen laat de organisatie toe te legitimeren waarom zij dé organisatie bij uitstek moet zijn om de toekomst van de kinderen uit te stippelen.

Het aantal kinderen dat zich na de oorlog nog in katholieke kringen bevindt, kan dan weer moedwillig onderschat zijn om de kritiek te pareren die de AIVG vanwege andere joodse organisaties krijgt op haar politiek ten aanzien van het weghalen van de kinderen.

38 AIVG Section d'Enfance, Rapport d'activité, 31.12.1945 (AJDC Archives, file #201); AIVG, Rapport d'activité pour l'année 1946 (Musée juif de Belgique, fonds Broder).

39 Brief van Kate Mendel aan Robert Pilpel, 13.4.1948 (AJDC Archives, file #201).

40 BAHAD, Rapport sur notre activité pour la période allant du 1er décembre 1946 au 1er juin 1947, 1.6.1947 (Privé-archief Luc Dequeker); Mair Mendes, A Report, 2.9.1961 (Agudath Israel Archives, New York).

41 VIVIANE TETTELBAUM-HIRSCH, *op.cit.*

Die organisaties vinden de AIVG hierin veel te laks. Dat soort bezwaren komt voor de AIVG alles behalve gelegen. De organisatie is immers op zoek naar de nodige legitimiteit in het naoorlogse België, opdat zij de voornaamste joodse hulporganisatie zou blijven, de fondsen van de *Joint* zou mogen besteden en hiermee samenhangend een monopolie op de toekomst van de weeskinderen zou kunnen claimen.

- De *Organisation de Regroupement familial du Bahad et de l'Agudath Israel affiliées au Vaad Hahatzala* (BAV)

Op 1 juli 1947 wordt een akkoord gesloten tussen de drie organisaties *Bahad*, *Agudath Israel* en *Vaad Hahatzala* om een gezamenlijke organisatie op te richten met het oog op het weghalen van joodse kinderen uit katholieke middens⁴². Omwille van de ideologische verschillen tussen de drie organisaties is dit een zeer opmerkelijke overeenkomst.

De *Bahad* ("Bond voor religieuze pioniers") is een onderdeel van de zionistische en orthodoxe *Mizrachi*-beweging, in tegenstelling tot de grote meerderheid van de zionisten, die uitgesproken vrijzinnig zijn. Op het einde van 1945 beslist de *Bahad* onder de benaming *Hatzalat Yeladim* ("redding van de kinderen") de joodse kinderen weg te halen uit de katholieke gezinnen of instellingen waar ze de oorlog doorbrachten⁴³. Met het oog hierop wordt in Marquain een weeshuis opgericht, de *École artisanale et agricole du Bahad*, waar kinderen worden voorbereid op een vertrek naar Palestina⁴⁴. De *Agudath Israel* is een orthodox-religieuze beweging, die oorspronkelijk als een antizionistisch organisatie werd opgericht. Documenten uit de archieven in New York bewijzen dat de *Agudath Israel* actief was in de zoektocht naar de kinderen, maar geven hierover weinig details⁴⁵. De archieven in Londen waren tijdens mijn onderzoeksperiode nog niet toegankelijk. De *Vaad Hahatzala* heeft dan weer haar wortels in de joods-Amerikaanse orthodoxie. In België opereert de *Vaad Hahatzala* via het *Comité central israélite pour la Réorganisation de la Vie religieuse en Belgique* (CCI). Het CCI wordt op het einde van 1944 opgericht om het joodse religieuze leven in België te doen herleven. Zo zoekt dit comité naar fondsen voor de wederopbouw van synagogen en organiseert het joodse begrafenissen. De erg religieuze ingesteldheid maakt het voor het comité onaanvaardbaar dat er joodse kinderen in een katholiek milieu verblijven. Het CCI gaat actief op zoek naar deze kinderen en richt drie weeshuizen op, waar de kinderen op een orthodoxe wijze worden opgevoed⁴⁶.

42 Accord BAV, 1.7.1947 (Privé-archief Luc Dequeker).

43 Fella Isboutsky-Szmidt aan Hanne Hellemans, 5.2.2002 (Eigen Verzameling Documenten); BAHAD, Vue sur la situation des enfants juifs en Belgique, 5.12.1946 (Privé-archief Luc Dequeker).

44 Brief van Vaad Hahatzala Belgian Section aan Hijefs, 31.7.1945 (Yeshiva university archives, *Vaad Hatzala collection*, 22/9).

45 Brief van M. Swerdloff aan Michael G. Tress, 12.3.1949 (Agudath Israel Archives, New York).

46 Comité central israélite, Verslag voor de 'Conference on Jewish Material Claim against Germany, Inc. (Privé-archief Dhr. Kornfeld).

- Portretfoto van de Limburgse priester L.J. Kerkhofs, begin jaren dertig, vóór hij bisschop werd van Luik en Hasselt (toen nog samen in één bisdom). Als bisschop bekommerde Kerkhofs zich om de situatie van de joodse kinderen, zonder er joodse vertegenwoordigers in te betrekken. (Foto KADOC)

Het bindmiddel tussen deze de drie organisaties is hun orthodox religieus karakter, waarbij enkel de *Bahad* zionistisch is. Deze onderlinge tegenstelling kan overwonnen worden, omdat men beseft dat men in een samenwerkingsverband veel sterker staat tegenover de AIVG. De *Vaad Hahatzala*, die reeds vanaf juni 1945 aanstuurt op meer coöperatie, is de drijvende kracht achter de *Organisation de Regroupement familial du Bahad et de l'Agudath Israel affiliées au Vaad Hahatzala* (BAV)⁴⁷. De *Vaad Hahatzala* wil hiermee een orthodox tegenwicht bieden voor de *Joint* die volgens de organisatie veel te weinig gericht is op het behoud van de joodse eigenheid⁴⁸. Op geen enkel moment slaagt de *Vaad Hahatzala* er echter in het monopolie van de *Joint* op de wederopbouw van de naoorlogse joodse gemeenschap in Europa te breken. De *Joint* beschikt immers niet enkel over veel meer kapitaal, maar steunt ook op een bredere ideologische en maatschappelijke basis dan de dogmatische *Vaad Hahatzala*⁴⁹.

De BAV stuurt verschillende personen op rondreis doorheen België om uit te zoeken of er in katholieke instellingen en families nog joodse kinderen verblijven. Wanneer de verblijfplaats van een kind gevonden is, tracht men het daar weg te halen. Men maakt de meeste kans als men familieleden van het kind terugvindt die voor de rechtbank de voogdij kunnen opeisen (zie verder). Soms slaagt men erin een kind terug te krijgen door het vrij te kopen⁵⁰.

- *Children's Salvation*

Deze organisatie wordt vermoedelijk in 1953 opgericht. Een precieze datum blijft onbekend, aangezien de bronnen elkaar op dit punt tegenspreken⁵¹. In 1954 vinden we in ieder geval het eerste officiële spoor terug⁵². *Children's Salvation* is gecentraliseerd in New York en wordt er geleid door Abe Finkelstein. De vertegenwoordigers in Europa bekleden invloedrijke posities in het orthodoxe joodse gemeenschapsleven en zijn vaak erg welgesteld. Zo is Abe Finkelstein de belangrijkste diamantuitvoerder van België naar Amerika⁵³.

47 Telegram van Vaad Hatzala Emergency Committee aan S. Ratzendorfer, 7.6.1945 (Yeshiva university archives, *Vaad Hatzala Collection*, 22/9).

48 MARTIN & ZINBERG, *An Inventory to the Vaad Hatzala Collection 1939-1963*, New York, 1985, p. 5.

49 ZUROFF, *The activities of the Vaad ha-Hatzala Rescue Committee 1939-1945*, New York, 2000, p. 1-74.

50 Fella Isboutsy-Szmidt aan Hanne Hellemans, 5.2.2002 (Eigen Verzameling Documenten); BAHAD, Vue sur la situation des enfants juifs en Belgique, 5.12.1946 (Privé-archief Luc Dequeker).

51 1953 volgens : FRIEDENSON & KRANZLER, *Heroine of rescue. The incredible story of Recha Sternbuch who saved thousands from the holocaust*, New York, 1984; 1948 volgens : Interview Hanne Hellemans met Harry Bande (vertegenwoordiger in België), Antwerpen, 17.2.2002 (Eigen Verzameling Documenten); ergens na 1950 volgens : Interview Hanne Hellemans met mevrouw Reich (sociaal assistente van de organisatie), Wilrijk, 25.2.2002 (Eigen Verzameling Documenten).

52 Brief van Leavitt aan Beckelman, 21.6.1954 (AJDC Archives, file #3724).

53 Personal Background of "Children's Salvation" officers signing memorandum, s.d. (AJDC Archives, file #3724).

Omdat *Children's Salvation* zo laat wordt opgericht, moet de organisatie proberen die kinderen terug naar de joodse gemeenschap te halen, voor wie andere verenigingen al herhaaldelijke pogingen ondernomen ⁵⁴. Aangezien de kinderen in de loop van de jaren 1950 bijna volwassen zijn, ziet de organisatie in haar acties een laatste mogelijkheid deze weer naar een joods milieu te brengen ⁵⁵. De bedoeling van *Children's Salvation* is aan de kinderen duidelijk te maken dat hun ouders joods waren en dat ze, als ze de wil van hun ouders willen naleven, moeten terugkeren naar het joodse geloof. De organisatie wil niet enkel kinderen, maar ook meerderjarigen overtuigen ⁵⁶. De AIVG gelooft niet in het nut van *Children's Salvation* en twijfelt aan de oprechte bedoelingen. De AIVG geeft dan ook een negatief advies aan de *Joint* wanneer deze vraagt te onderzoeken of *Children's Salvation* de financiële steun van de *Joint* verdient ⁵⁷. In Antwerpen wordt *Children's Salvation* wel gesubsidieerd door de Centrale. In 1962 reikt deze zelfs nog 250.000 Belgische frank of 6.197 euro uit aan de organisatie! ⁵⁸. De invloedrijke posities van de vertegenwoordigers van *Children's Salvation* in het Antwerpse gemeenschapsleven zijn hier uiteraard niet vreemd aan.

Het veldwerk wordt gedaan door een sociaal assistente die de kloosters en families waar de kinderen verblijven, bezoekt en in naam van de familie kennis maakt met het kind. Ze bezoekt de kinderen vanaf dan geregeld en probeert langzamerhand hun vertrouwen te winnen ⁵⁹. De financiële en juridische kant van de zaak wordt in België geregeld door Harry Bande. Deze schat dat er tussen het ontstaan van de organisatie en 1975 een twaalfstal kinderen dankzij *Children's Salvation* zijn teruggekeerd naar hun oorspronkelijk milieu ⁶⁰. Of de organisatie werkelijk tot 1975 bestaan heeft, betwijfel ik. Het laatste document dat ik kon opsporen, dateert van augustus 1962. Er bestaat evenwel geen twijfel dat de organisatie op dat moment nog even gedreven is in haar werkzaamheden: *“In as much as the orphans we are working with are of marriageable age, every delay is costly. Assist us in helping these orphans before they complicate their cases by involving themselves in marriages, which are from the beginning doomed to failure. Do not delay, they are awaiting for help”* ⁶¹.

54 Memorandum Herman Treisser, 7.3.1956 (AJDC Archives, file #3724).

55 Brief van Finkelstein, Griffel, Feuerstein, Bande, Treisser aan de Conference on Jewish Material Claim against Germany (AJDC Archives, file #3724).

56 Interview Hanne Hellemans met Harry Bande, Antwerpen, 17.2.2002 (Eigen Verzameling Documenten).

57 Brief van Orfinger aan Katzki, 8.7.1955 (AJDC Archives, file #3724).

58 Brief van Charles H. Jordan aan Mark Uvealer, 2.8.1962 (AJDC Archives, file #3724).

59 Interview Hanne Hellemans met mevrouw Reich, Wilrijk, 25.2.2002 (Eigen Verzameling Documenten).

60 Interview Hanne Hellemans met Harry Bande, Antwerpen, 17.2.2002 (Eigen Verzameling Documenten).

61 Brief van Harold Liebowitz aan Moses Leavitt, 22.8.1962 (AJDC Archives, file #3724).

Onderlinge relaties

Naar aanleiding van de kinderkwestie komen de relaties tussen de verschillende stromingen binnen de joodse gemeenschap sterk onder druk te staan. De pijlen worden vooral gericht op de AIVG. In de eerste plaats krijgt de AIVG het moeilijk met haar onderafdeling in Antwerpen, de ‘Hulp aan de Israëlitische Slachtoffers van de Oorlog’ (HISO). De assimilatiegezinde fractie binnen de AIVG stuit de HISO tegen de borst, omdat deze te weinig moeite zou doen voor de herintegratie van de kinderen. In februari 1946 wordt de spanning ten top gedreven, doordat de HISO een resolutie stemt waarin beslist wordt dat, indien binnen de twee maanden niet alle kinderen in de provincie Antwerpen die zich nog in een niet-joods milieu bevinden naar een joodse omgeving zijn overgebracht en als binnen de drie maanden niet hetzelfde gebeurt voor heel België, de HISO met de AIVG zal breken⁶². Een maand later ziet de HISO evenwel af van de resolutie, waarschijnlijk omdat ze zich op financieel vlak geen breuk met de AIVG kan permitteren⁶³. Alle fondsen van de *Joint* worden immers verdeeld via deze organisatie.

De relatie tussen de AIVG en de BAV verloopt nog moeilijker. Naast de vermeende laksheid van de AIVG in het terugvinden van de weeskinderen, is de BAV ten zeerste verantwoordigd over de niet-northodoxe opvoeding in de weeshuizen van de AIVG⁶⁴. Niet enkel de zeer traditionele organisaties bekritisieren de AIVG echter. Blijkbaar dringt de Belgische situatie zelfs door tot bij de Amerikaanse joodse gemeenschap die de steun van de *Joint* aan de AIVG sterk in vraag stelt⁶⁵. Ook het *World Jewish Congress* oefent scherpe kritiek uit op de AIVG⁶⁶.

Ondanks deze veroordelingen blijft de AIVG het vertrouwen van de *Joint* genieten en behoudt ze haar rol als organisatie die de fondsen van de *Joint* mag doorsluizen. De *Joint* speelt een verzoenende rol. Bij afkeurende geluiden legt ze de verantwoordelijkheid bij de AIVG zelf en zegt ze dat zij zelf er wel ten zeerste op staat dat de kinderen terugkeren en dat ze bijgevolg ook tracht deze filosofie aan haar dochterorganisatie over te brengen⁶⁷. Die houding verzwakt wel met de jaren. Na verloop van tijd verkleint volgens de *Joint* de noodzaak het werk voort te zetten. Wanneer *Children's Salvation* haar activiteiten start, kiest de *Joint* bij disputen tussen beide organisaties de kant van de AIVG en oordeelt ze net als de AIVG dat het zinloos is de resterende kinderen weer naar het jodanisme te brengen⁶⁸.

62 Brief van J. Turksma aan AIVG, 4.2.1946 (AJDC Archives, file #201).

63 Brief van D. Seifter en J. Sterngold aan de AIVG, 13.3.1946 (AJDC Archives, file #201).

64 Bv. Brief van Leo Rothschild aan Chief Rabbi's Emergency Council, 16.1.1945 (Yeshiva University Archives, *Vaad Hahatzala Collection*, 22/9).

65 Brief van Vox Populus aan Paul Baerwald, 12.10.1945 (AJDC Archives, file #201).

66 In Gerangl, 13.6.1947 (AJDC Archives, file #201).

67 Bv. Brief van Louis Sobel aan Leon Kubowitzki, 27.6.1947 (AJDC Archives, file #201).

68 Brief van Katzki aan Orfinger, 22.8.1955 (AJDC Archives, #3724).

Zijn de verwijten aan het adres van de AIVG terecht? Voor de AIVG loopt het belang van een kind niet noodzakelijk parallel met een joodse opvoeding. Hoewel de organisatie in de onmiddellijke nasleep van de oorlog zoveel mogelijk kinderen probeert te herintegreren, oordeelt zij in een aantal gevallen dat het kind beter af is bij de niet-joodse pleegouders. Ook gaat de vereniging minder actief op zoek naar de kinderen van wie er geen sporen zijn. De opvoeding in de AIVG - tehuizen is gericht op de integratie van de joodse kinderen in de Belgische samenleving, wat een assimilatiegezinde en neutrale vorming vereist⁶⁹. Dat impliceert niet dat de joodse tradities volledig overboord worden gegooid. Eerder wordt een pragmatische houding aangenomen. Zo kan de sabbat niet worden opgevolgd, omdat men de kinderen naar gewone Belgische scholen wil sturen, waar 's zaterdags les wordt gegeven. Zonder de joodse waarden helemaal te negeren, voert de AIVG een niet doctrinaire realpolitik⁷⁰. Voor andere organisaties – en dan vooral voor de orthodox georiënteerde – primeert een traditionele joodse opvoeding boven alles. Geen enkel kind mag verloren gaan. De AIVG beschouwt deze attitude als een vorm van dogmatische ontsporing.

De strijd binnen de joodse gemeenschap karakteriseert het kindervraagstuk. Aangezien de opvoeding van een kind zijn latere ingesteldheid bepaalt, heeft men schrik dat de vele kinderen die in de AIVG - weeshuizen worden grootgebracht, verloren zijn voor de orthodoxie en/of het militante zionisme. Daarom wordt de legitimiteit van de AIVG in vraag gesteld. Deze organisatie pretendeert echter de wil van de ouders te representeren. Is dat wel zo? Zouden de ouders een dergelijke opvoeding voorstaan? Of... tot wie behoort de ziel van het kind?

Volgende voorbeeld illustreert dat treffend. In maart 1946 alarmeert Leo Rothschild van het *Comité central israélite* (CCI) de *Joint*: *“Enclosed we beg to hand you the report concerning an incident we had with the AIVG Brussels in connection with the withdrawing of Jewish children from non-Jewish surroundings. We cannot imagine that you will approve the actions of the AIVG who applied to the king’s attorney against another Jewish organization. This acting is the more surprising as the application to the king’s attorney was made in order to return a Jewish child to non-Jewish people. We hope you will study our report attentively and that you will give the necessary consequences”*⁷¹.

Het gaat om het volgende. Tijdens de oorlog plaatst het echtpaar Zaffern hun twee kinderen, Nathan (8 jaar oud) en Lisa (7 jaar oud) Zaffern respectievelijk bij

69 Dit is eens te meer belangrijk, omdat vele joodse kinderen nog niet over de Belgische nationaliteit beschikken. Catherine Massange aan Hanne Hellemans, 4.4.2002 (Eigen Verzameling Documenten).

70 Men probeert bij het plaatsen van een kind zoveel mogelijk rekening te houden met zijn of haar religieuze afkomst. Zo heeft de AIVG één home (in Auderghem) die *“de stricte observance”* is. Marlière, Inspection faite le 19 septembre 1949 à Auderghem (Ministerie van Volksgezondheid, map homes fermés).

71 Brief van Leo Rothschild aan AJDC New York, 11.3.1946 (AJDC Archives, file #201).

- In september 1967 wordt priester André op de luchthaven van Tel-Aviv verwelkomd door zijn voormalige beschermelingen. Door zijn toedoen konden ze van de deportatie worden gered en onderduiken in het *Home de l'Ange*. (Foto Joods Museum van België)

mevrouw van Horenbeek in Schaarbeek en bij mevrouw De Broeck in Brussel. Na de oorlog laat de AIVG de kinderen daar, omdat de organisatie dat in het belang van de kinderen acht. Een tante uit New York en een nicht uit Brussel, mevrouw Markowski, vragen de *Vaad Hahatzala* de twee kinderen in de home van het CCI in St. Mariaburg te plaatsen. Aangezien de kinderen onder de hoede van de AIVG staan, legt het CCI de wensen van de familie voor aan deze organisatie.

De heer Ansbacher, toen algemeen directeur van de AIVG, meldt het CCI dat er bewijzen nodig zijn van de graad van verwantschap van de vermeende tante en nicht. Ook vraagt hij dat de familie rechtstreeks met hem contact zou opnemen, vermits de kinderen onder de hoede staan van de AIVG ⁷². Uiteindelijk vindt een ontmoeting plaats tussen de heer Ansbacher en mevrouw Markowski, de nicht uit Brussel. Er wordt haar aangeraden een familieraad bijeen te roepen, zodat over de voogdij kan worden beslist.

⁷² CCI, Report concerning the case of the two children Zaffern Nathan and Lisa, 3.1946 (AJDC Archives, file #201).

Op 3 maart 1946 haalt mevrouw Markowski Nathan weg bij mevrouw Van Horenbeek en plaatst ze hem in het home in St. Mariaburg. Dezelfde dag telefoneert de politie naar het CCI om te zeggen dat door de AIVG een klacht is ingediend, met het verzoek het kind terug te brengen naar mevrouw Van Horenbeek. Bijgevolg neemt Leo Rothschild van het CCI telefonisch contact op met Ansbacher. Rothschild stelt hem voor het kind in St. Mariaburg te laten tot er gerechtelijk over de voogdij beslist is. Ansbacher vindt echter dat het kind moet teruggaan naar mevrouw Van Horenbeek.

In een onderhoud met de politie wordt beslist de zaak voor te leggen aan de procureur des konings. Het bevel staat (vertaald) afgedrukt in het betreffende rapport : *“Parquet van den procureur des konings C/8822/469 - Having the honour to inform him that the child Zaffern Nathan, has been intrusted during the occupation, by his parents, to Mr. Van Horenbeek Pierre, born at Steenokkerzeel on the 18th of june 1893, living at Schaerbeek, Jozef Wautersstraat, 69. At the time being, the maintenance expenses are covered by the organisation ‘Aide aux Israélites Victimes de la Guerre’ who agrees with the actual situation. On the 3rd of march, a relative of the child (Markowski Sara) kidnapped the child and brought it into a home for Jewish children at Mariaburg near Antwerp. Would my honorable colleague give to the bearer of this certificate (Van Horenbeek) a written authorization to fetch the child and take it back with him. Brussels, 7.3.1946”*⁷³.

Beide attitudes staan haaks op elkaar : het gedoogbeleid van de AIVG ten aanzien van de twee kinderen in een niet-joods gezin contrasteert fel met de houding van het CCI, dat de nicht steunt bij het weghalen van de kinderen alvorens daarover gerechtelijk is beslist.

Het rapport Mendes – de interesse verdwijnt

In opdracht van het Israëliësch ministerie van Religie stelt Mair Mendes in 1961 een rapport op over de toestand van de joodse kinderen die tijdens de oorlog aan niet-joodse families en instellingen werden toevertrouwd. Hij doet dat op basis van een rondreis door Frankrijk, Italië, België en Zwitserland. Dat rapport is van cruciaal belang, omdat het bewijst dat men in 1961, 16 jaar na de bevrijding en op een moment dat zeer veel kinderen al meerderjarig zijn, nog steeds met de kwestie bezig is.

Voor België komt de auteur tot de conclusie dat het probleem daar nog niet is opgelost, hoewel de AIVG in gesprekken met de heer Mendes het tegendeel beweert. De AIVG zegt hem dat het aantal kinderen dat zich nu nog in een niet-joodse omgeving bevindt in de eerste plaats verwaarloosbaar is en in de tweede plaats reeds zo vertrouwd is met deze omgeving dat het beter is om hen daar te laten. *Children’s Salvation* kan Mendes

⁷³ CCI, Report concerning the case of the two children Zaffern Nathan and Lisa, 3.1946 (AJDC Archives, file #201).

blijkbaar wel overtuigen. De organisatie legt hem een lijst voor met 80 kinderen die zeker nog in een niet-joods milieu vertoeven, waarbij 200 à 300 kinderen moeten worden gevoegd, van wie de organisatie geen enkel spoor heeft.

Mendes doet verschillende aanbevelingen. In de eerste plaats moeten de jodenregisters van voor de deportaties worden vergeleken met de lijsten van de joden die via Mechelen gedeporteerd zijn. Op deze manier kan men ook de kinderen op het spoor te komen die rechtstreeks door hun ouders geplaatst werden en van wie men op dit moment zelfs niet weet of ze nog in leven zijn. Vervolgens moeten medewerkers in steden en dorpen op zoek gaan naar joodse kinderen en naar familieleden die de interesse van het kind kunnen prikkelen. Tot slot moet een ‘Wereldorganisatie van Oorlogswezen van Joodse Ouders’ worden opgericht, die via een advertentiesysteem in de pers alle joodse weeskinderen oproept zich te laten registreren. Al deze activiteiten zouden gecoördineerd moeten worden door een speciaal departement van de Israëlische regering ⁷⁴.

De impact van het rapport is moeilijk te schatten. De Israëlische regering geeft wel 10.000 dollar aan *Children’s Salvation* ten gevolge van Mendes’ oproep, maar een echte grootschalige actie en een ‘Wereldorganisatie van Oorlogswezen van Joodse Ouders’ zijn er wellicht nooit gekomen. Het rapport is in ieder geval de laatste grote poging die ik heb kunnen traceren om op dit terrein te interveniëren. Enkele jaren later legt ook *Children’s Salvation* de boeken neer en dooft de interesse voor de oorlogsweskinderen uit. Verder onderzoek zou moeten uitwijzen of er na 1961 vanuit Israël nog belangstelling bestond voor de kinderkwestie bestond. Gezien de steeds groeiende aandacht voor de judeocide vanaf de jaren 1960 lijkt het niet onwaarschijnlijk dat er nog initiatieven in deze zin genomen werden ⁷⁵.

Het officiële kerkelijke standpunt

Kardinaal Van Roey neemt een ambivalente houding aan. Enerzijds blijkt uit het bronnenmateriaal dat hij de katholieke instellingen en gezinnen adviseert – niet gebiedt! – de kinderen te laten terugkeren naar hun oorspronkelijk milieu ⁷⁶. Anderzijds blijkt uit briefwisseling dat hij van mening is dat de joodse gemeenschap niet zomaar het recht heeft om de kinderen weg te halen bij katholieke gezinnen of instellingen, omdat de kinderen door hun ouders aan hen toevertrouwd werden ⁷⁷.

74 Mair Mendes, A Report, 2.9.1961 (Agudath Israel Archives New York).

75 PETER NOVICK, *The Holocaust in American Life*, Boston, 2000.

76 Bv. Brief van Kate Mendel aan Robert Pilpel (AJDC Archives, file #201).

77 Bv. Brief in naam van Van Roey aan rabbijn Rottenberg, 7.11.1945 (Aartsbisdom Mechelen, 5.10.02.00).

Zelfs in zaken waarbij het gerecht betrokken is, weigert Van Roey tussen te komen. Zo ontstaat er vanaf 1953 in Nederland opschudding naar aanleiding van het verdwijnen van twee joodse meisjes, Anneke Beekman en Betty Meljado, over wie de voogd van rechtswege aan de joodse gemeenschap werd toegewezen. De kinderen worden door hun christelijke pleegouders onder meer in Belgische kloosters verstopt, zodat ook de Belgische geestelijkheid in de zaak betrokken geraakt. Het Nederlands Israëlitisch Kerkgenootschap vraagt uitdrukkelijk aan kardinaal Van Roey zich met de zaak te bemoeien, opdat een einde zou kunnen komen aan de ontvoering⁷⁸. Van Roey schrijft echter aan zijn Nederlandse ambtgenoot dat hij het niet nodig vindt te reageren, aangezien dat een zaak is voor het ministerie van Justitie⁷⁹.

Kardinaal Van Roey beseft dat hij zich tegenover de buitenwereld niet mag laten betrappen op een officieel standpunt in het voordeel van de katholieke pleegouders en hij ‘adviseert’ de terugkeer van de joodse kinderen in de joodse gemeenschap. Het feit dat hij op andere momenten tegenovergestelde signalen uitzendt en dat hij zelfs in een zaak waarbij het gerecht betrokken is geen stappen onderneemt, suggereert echter dat hij zelf voorstander is van een verlengd verblijf van de joodse kinderen in een katholiek milieu.

Volgend citaat drukt de tweeslachtigheid van kardinaal Van Roey treffend uit. Het gaat over twee kinderen, Herbert en Hélène Spira, die zich bij de katholieke Fernande Henrard in Schaarbeek bevinden en voor wie de joodse gemeenschap met behulp van *abbé* Démann, een joodse bekeerling en bevriend met *père* Bruno, herhaaldelijke pogingen doet ze daar weg te halen: “*L’abbé Démann m’a remis leur adresse. Ils sont sous la tutelle de Melle Henrard. L’abbé Démann a eu plusieurs entretiens avec elle. Suite à une grave dispute, Melle Henrard s’est adressée à l’Évêque de Malines qui a approuvé sa conduite. L’abbé Démann s’est également adressé à l’Évêque qui lui a également donné raison*”⁸⁰. Het citaat stamt uit 1947, maar een document uit 1955 toont aan dat de kinderen zich op dat moment nog altijd bij mevrouw Henrard bevinden⁸¹.

De onderduikgezinnen en –instellingen

Wat beweest nu de katholieke pleegouders en instellingen om de joodse kinderen bij zich te willen houden? Bij onderduikgezinnen zijn de affectieve banden met het kind

78 Telegram van E. Spier en W. Dejongh aan kardinaal Van Roey, 14/03/1953 (Aartsbisdom Mechelen, 5.10.02.01).

79 Brief van kardinaal Van Roey aan Mgr. Alfrink, 29.3.1954 (Aartsbisdom Mechelen, 5.10.02.01).

80 Rapport de Fella Isboutsky-Szmid, in: SYLVAIN BRACHFELD, *op.cit.*, p. 165.

81 Renseignements de l’administration communale de Schaerbeek le 29 juillet : enfants inscrits chez Mademoiselle Henrard, 97, Rue de la Poste, 1955 (Archief Régine Orfinger-Karlin, *dossier Elias*, B.2).

doorslaggevend⁸². In instellingen zijn religieuze drijfveren meestal de belangrijkste motivatie. Bekeerde en gedoopte kinderen worden beschouwd als geredde zielen waarvoor een katholieke opvoeding gevrijwaard moet worden⁸³. Zo schrijft *abbé* Antoon De Breucker na de terugkeer van zijn joodse beschermeling naar een joods milieu: “*Et ceci est notre plus grand chagrin, c’est que notre enfant mène une vie sans aimer le bon Dieu, notre bon Maître Jésus et la Sainte Vierge : une vie sans mérite*”⁸⁴.

Daarnaast kunnen nog enkele secundaire motivaties worden onderscheiden, zoals de belofte aan de ouders voor het kind te zullen zorgen als zij niet zouden terugkeren, financiële gronden (het geld dat de ouders hebben achtergelaten en eventuele herstelbetalingen), het tijdens de oorlog genomen risico en... jodenhaat. De laatste factor heeft enerzijds te maken met het feit dat men de kinderen wil ‘reddend’ van een joodse opvoeding en anderzijds met het feit dat men de kinderen soms een anti-joodse opvoeding geeft, opdat ze zelf niet meer zouden willen terugkeren naar de joodse gemeenschap. Zo vertelt Esther Naschelski, die na de oorlog door Fernande Henrard wordt opgevoed en naar wie door de joodse gemeenschap verwoed wordt gezocht, het volgende: “Ik ben samen met mijn zus opgenomen geweest door Fernande Henrard. Zij heeft me naar verschillende pensionaten gestuurd tot ik 21 was [1960]. Ik kon nergens lang blijven, omdat ik steeds gevolgd werd door joodse organisaties die me terug wilden. Ik had altijd het gevoel dat ik gevolgd werd. Mevrouw Henrard had iets tegen joden. Ik weet niet waarom, ik heb haar dat nooit durven vragen. Ze lachte de joden uit met die rare hoedjes en zo. Als kind was ik bang voor de joden die mij achtervolgden. De joden waren slecht, hé, dat had ze mij gezegd”⁸⁵.

De Belgische overheid

In geen enkel overheidsdocument heb ik sporen teruggevonden die erop wijzen dat er wordt gezocht naar een wettelijke regeling van de voogdijkwestie. In Nederland gebeurt dat wel. Daar wordt bij wet een Commissie voor Oorlogspiegelkinderen (OPK) opgericht, die een voogd moet aanduiden voor de joodse kinderen van wie de ouders zich een maand na de bevrijding niet gemeld hebben⁸⁶.

Verschiedende verklaringen kunnen worden aangehaald voor het ontbreken van een dergelijke wetgeving. Uitsluitel hierover kan echter pas worden gegeven als desbetreffende archieven consulteerbaar zijn. In de eerste plaats is er een loutere desinteresse

82 BLOEME EVERS-EMDEN, *Geleende kinderen. Ervaringen van onderduikouders en hun joodse beschermelingen in de jaren 1942 tot 1945*, Kampen, 1994, p. 77-83.

83 BAHAD, Rapport d’activité pour la période allant du 1er décembre 1946 au 1er juin 1947, 1.6.1947 (Privé-archief Luc Dequeker).

84 Brief van *abbé* De Breucker aan Dora Lodner, 22.7.1946, in: SYLVAIN BRACHFELD, *op.cit.*, p. 113-114.

85 Interview Hanne Hellemans met Esther Naschelski, Mortsel, 8.2.2002 (Eigen Verzameling Documenten).

86 ELMA VERHEY, *Om het Joodse kind*, Amsterdam, 1991, p. 40-51.

- Ook in het tehuis van de Zusters van Barmhartigheid te Ronse waren joodse kinderen ondergedoken. Rechts naast de kloosterzuster vooraan is het jongetje Albert Mydlarz (onderduiknaam Albert Maertens) geïdentificeerd. (Foto KADOC).

voor de zaak. Zoals historicus Pieter Lagrou beschrijft, ontbreekt een erkenning van het joodse oorlogsleed in de eerste jaren na de bevrijding⁸⁷. Vervolgens hebben de overlevende joden bijzonder weinig politieke impact⁸⁸. Deze groep bestaat immers voor meer dan 90 % uit vreemdelingen, die weinig politieke steun krijgen van de Belgische joden. Daarenboven krijgt de communistische fractie van de partijleiding de boodschap zich eerder met nationale bekommernissen bezig te houden in plaats van met specifieke joodse belangen. Nochtans heeft ze door haar rol in het verzet meteen na de oorlog een groot symbolisch voordeel en zou ze dus politieke invloed kunnen uitoefenen. Daarbij kan worden opgemerkt dat juist dit communistische segment het minst gebrand is op het terughalen van de joodse kinderen uit een katholiek milieu en er dan ook het minste politieke demarches voor over heeft⁸⁹. Tenslotte kan de situatie in Nederland worden aangehaald, waar wel een wetgeving tot stand komt. Daar onttaardt de hele kwestie in een hevige strijd tussen de officiële voogdijvereniging en de joodse gemeenschap en wordt de zaak zelfs uitvergroot tot een conflict tussen klerikalen en

87 PIETER LAGROU, "Herdenken en vergeten : de politieke verwerking van verzet en vervolging in Nederland en België na 1945", in *Spiegel Historiae*, 3, 1994 (jrg.24), p. 116-122. en PIETER LAGROU, "Victims of genocide and national memory : Belgium, France and the Netherlands 1945-1965", in *Past and Present*, 154, 1997, p. 181-222.

88 RUDI VAN DOORSLAER, "Gebruikt verleden. De politieke nalatenschap van de Tweede Wereldoorlog in België, 1945-2000", in GITA DENECKERE & BRUNO DE WEVER (red.), *Geschiedenis maken. Liber amicorum Herman Balthazar*, Gent, 2003, p. 239-240.

89 Ida Sterno namens het comité, 12.1945 (Privé-archief Luc Dequeker).

niet-klerikalen. Misschien heeft men – de Nederlandse situatie indachtig – zich bewust niet met de problematiek willen bemoeien om te vermijden dat die nog meer onder druk zou komen te staan. Anderzijds werkt dat laatste argument ook in de omgekeerde richting en zou de niet-katholieke zijde dat debat juist kunnen gebruikt hebben om de katholieken te schandaliseren. Verder onderzoek is nodig om de juiste motivatie voor het ontbreken van een wetgeving bloot te leggen.

Dat heeft tot gevolg dat het gerecht is aangewezen op de gangbare voogdijwetgeving. Deze geldt ook voor niet-Belgische joodse kinderen. Hoewel het internationaal privaatrecht op dat moment nog niet in voege is, bestaan er wat betreft burgerlijk recht al enkele multilaterale akkoorden. Zo stipuleert de overeenkomst die op 12 juni 1902 in Den Haag werd getekend dat de instelling van de voogdijraad kan geschieden door de nationale overheid van het land waar de minderjarige verblijft, ook al heeft de minderjarige een andere nationaliteit ⁹⁰.

De overeenkomst van Den Haag stipuleert onder meer het volgende. Indien de ouders voor hun deportatie geen voogd hebben aangewezen, moet de voogdij toegewezen worden door de familieraad. Iedere belanghebbende kan bij de vrederechter het initiatief nemen de familieraad bijeen te roepen (art. 406 B.W.), wat het voor de pleegfamilie of voor vertegenwoordigers van religieuze instellingen mogelijk maakt de voogdij over het kind te verkrijgen. Bovendien krijgt de familie niet per definitie voorrang. Het is steeds het belang van het kind dat op de eerste plaats komt. De familieraad kan dus even goed oordelen dat dit beter gediend is, als een niet-joodse pleegouder de voogdij krijgt ⁹¹. De beslissing van de familieraad heeft het karakter van een advies, waarbij moet worden nagegaan of dat uitsluitend in het belang van de minderjarige is uitgebracht. Artikel 5 van de wet van 15 mei 1912 op de kinderbescherming stipuleert dat de hoede over het kind aan een andere persoon kan worden toevertrouwd dan deze die door de familieraad gekozen is, als het welzijn van de minderjarige dit vereist ⁹². De uiteindelijke aanduiding van de voogd gebeurt dus door de rechtbank.

Dat brengt ons bij de kern van de zaak : wat is het belang van het kind ? Een analyse van de naoorlogse rechtszaken rond joodse kinderen wijst erop dat hierover geen eensgezindheid bestaat. Wel zien we dat de gerechtelijke debatten zich focussen op één centrale vraag, namelijk wat is het belangrijkste : bloedbanden (toewijzing aan de joodse familie) of affectieve banden (toewijzing aan de pleegouders) ? Nu willen de joodse organisaties de kinderen niet enkel terugbrengen naar de joodse gemeenschap omwille

90 Brief van L. Noesen (consul van het Luxemburgs consulaat) aan het vredegerecht van Antwerpen (2e kanton), 24.3.1954 (Algemeen Rijksarchief Beveren, VG ANTW 2 2001, 828).

91 J. VAN HOUTTE, *Burgerlijk Wetboek. Officiële tekst*, Brussel, 1947.

92 Burgerlijke Rechtbank te Antwerpen, 1e kamer, 11.6.1948 (Algemeen Rijksarchief Beveren, VG ANTW 2 2001, 828).

van de joodse familiebanden. Zeker even belangrijk is het feit dat men de kinderen niet verloren wil laten gaan voor het jodendom *an sich* en dat er dus iets bestaat als een joodse gemeenschap waarmee de joodse kinderen onlosmakelijk zijn verbonden. Er is met andere woorden een discrepantie tussen de gronden die men voor de rechtbank kan aanhalen en de eigenlijke motivatie op basis waarvan men het kind terugwil. Dat komt, omdat het argument dat de kinderen joods zijn en dus de joodse gemeenschap toebehoren, geen steek houdt voor de rechtbank: “Overwegingen ontleend aan het ras tot hetwelk de minderjarigen behoren, mogen niet beslissend zijn... Een stug joods rassenstandpunt in deze materie dient te worden verworpen”⁹³. Het hof aanvaardt niet dat er zoiets bestaat als een joodse gemeenschap op grond waarvan men een onderscheid kan maken tussen joods en niet-joods. Dergelijke distinctie bestaat volgens het Belgische gerecht enkel in het nazi-recht. Men gaat hierin nog verder. Zo schrijft kanunnik Jacques Leclercq van de universiteit Leuven: “*On s’inspire d’une sorte de sentiment de réparation en reconnaissant un droit racial à rebours. Les recherches d’enfants juifs sont effectuées par des comités juifs et les oncles ne semblent intervenir que pour donner un fondement juridique à la réclamation raciale*”⁹⁴.

Al snel beseft de joodse gemeenschap dat ze de pleidooien niet kan winnen door louter in te roepen dat het kind joods is en dus haar toebehoort. Ze realiseert zich dat ze een ander argumentatiejargon moet hanteren. Vandaar de verschuiving naar de discussie bloedband - affectieve band. Het argument dat een kind moet worden teruggeven aan zijn eigen familie, slaat wél aan bij de rechtbank. Het komt er dus op aan zo snel mogelijk familieleden op te sporen voor de weeskinderen. Maar ook hier wordt wel eens vals gespeeld. Zo schrijft mevrouw Fella Isboutsky-Szmidt, de sociaal assistente van de BAV: “*J’ai trouvé un Mr. Szmuliowicz à Bruxelles, qui est prêt à se déclarer cousin de l’enfant*”⁹⁵. Als men familieleden terugvindt die bereid zijn de voogdij op zich te nemen, kan de zaak voor het gerecht komen. Het is dan aan de rechter om uit te maken wat het belangrijkste is: bloedband of affectieve band. Het antwoord op deze vraag hangt af van rechter tot rechter.

Als we de vraag omkeren en nagaan of de katholieke gemeenschap het katholiek zijn van een joods kind wél kan aanhalen als argument voor de rechtbank, kan hierop wel bevestigend geantwoord worden, hoewel dit argument in de meeste gevallen niet als doorslaggevend beschouwd wordt. Ik illustreer dat aan de hand van de zaak Henri Elias. De archiefstukken van Régine Orfinger-Karlin, de advocate van de heer Hamermann – de oom van Henri Elias die de voogdij opeist – laten toe het proces van begin tot einde in detail te volgen en geven een goed beeld van

⁹³ *Ibidem*

⁹⁴ Leclercq - Note sur le droit d’éducation, 13.9.1955 (Archief Orfinger-Karlin, dossier Elias, A.10).

⁹⁵ Rapport over Rachel Smuliowicz, s.d. (Privé-archief Fella Isboutsky-Szmidt).

- Na de bevrijding poseert een groep joodse weeskinderen in een tehuis. In hun midden de Amerikaanse rabbijn Marcus, 16 maart 1945.
(Foto Joods Museum van België)

de relevantie en de geldigheid van de argumenten van beide partijen. Tevens doen deze documenten het hartverscheurend relaas van een kind dat gedurende 12 jaar heen en weer wordt geslingerd tussen twee partijen.

In 1943 wordt Henri Elias verstoppt in de crèche van het Franciscanessenklooster in Mechelen, gelegen net naast de Dossinkazerne. Vanaf 1945 gaat de AIVG op zoek naar het kind. Na enkele jaren spoorwerk komt de organisatie in 1949 te weten dat het kind bij de reeds geciteerde Fernande Henrard verblijft. Wanneer men zich tot de dame wendt, beweert zij dat het niet Henri Elias is die bij haar woont, maar een zekere Antoine Benoit. Na verschillende rechtszaken tussen mevrouw Henrard en de heer Hamermann over de identificatie van Henri Elias wordt in januari 1954 in beroep bepaald dat Henri Elias en Antoine Benoit dezelfde persoon zijn ⁹⁶. Hiermee is de voogdij over de jongen echter nog niet beslecht. De verschillende rechtszaken hierover slepen aan tot in januari 1957, wanneer de eerste kamer van het Brusselse Hof van Beroep de voogdij definitief toewijst aan de heer Hamermann ⁹⁷.

⁹⁶ Brief van Orfinger aan Thevenet, 28.1.1954 (Archief Orfinger-Karlin, dossier Elias, A.4).

⁹⁷ Cour d'appel de Bruxelles, première chambre, audience du 14 janvier 1957 (Archief Orfinger-Karlin, dossier Elias, A.16).

De heer Hamermann wint het proces uiteindelijk, omdat de rechtbank oordeelt dat bloedbanden belangrijker zijn dan affectieve banden. Toch is het feit dat Henri door mevrouw Henrard katholiek werd opgevoed een heel belangrijk item in de zaak, terwijl het feit dat de ouders van de jongen een joodse opvoeding zouden gewenst hebben dit niet is. Om het proces te kunnen winnen moet Hamermann dan ook aantonen dat het kind de volledige religieuze vrijheid zal krijgen. Mevrouw Henrard beseft dat dit een heikel punt is en doet de jongen allerhande verklaringen afleggen die het tegendeel beweren. Een greep uit het erg smeuïge oeuvre : “*Au point de vue religieux depuis le mois de novembre mon oncle s’est opposé à ce que je pratique la religion catholique. Mon oncle a raconté les pires choses sur la religion catholique sur les religieux et les religieuses et en général sur toutes les personnes qui me sont chères. (...) D’ailleurs il racontait que prêtres et religieuses couchaient régulièrement ensemble... À Pâques de cette année, j’ai exprimé le désir de faire mes Pâques. Mon oncle s’est mis en colère, il m’a agrippé aux parties sexuelles en me disant : ‘tu as oublié ce qu’on t’a coupé’ faisant ainsi allusion à ce que j’avais été circoncis. Je me souviens qu’il a ajouté ‘tu n’es qu’un sale petit juif et tu resteras comme cela toute la vie’*”⁹⁸. De verklaringen van *abbé* Tissot, een priester die tijdens de bezoeken van Henri Elias aan de familie Hamermann de religieuze opvoeding van Henri verzekert en hierover verklaringen aflegt tegenover de rechtbank, zijn dan ook van cruciaal belang voor een gunstig oordeel in het proces⁹⁹.

Hoewel het een frappante vaststelling is dat ‘katholiek zijn’ wel als argument kan worden aangehaald voor de rechtbank, maar ‘joods zijn’ niet, mag dit niet uit de context worden getrokken in die zin dat aan de bekering van het kind een beslissende kracht wordt toegekend. Veel meer cruciaal is het dilemma bloedband en affectieve band en daarin verschilt het oordeel van rechter tot rechter. Elk geval moet afzonderlijk worden beschouwd : “*En plus des problèmes juridiques posés par l’enchevêtrement des diverses procédures, la Cour avait à trancher de nouveau le problème délicat de savoir si l’intérêt réel d’un orphelin juif caché pendant la guerre exige qu’il demeure dans sa famille naturelle ou dans son milieu d’adoption. Cette question a fait l’objet de décisions en sens divers par des juridictions belges, françaises et hollandaises. À notre sens, elle ne peut être résolue qu’en prenant en considération les éléments de fait dans chacun des cas d’espèce*”¹⁰⁰.

De mening van de vertegenwoordigers van de joodse organisaties over het Belgische gerecht verschilt. Waar Harry Bande van *Children’s Salvation* zich herinnert dat, als er familieleden werden teruggevonden, de zaak meestal gewonnen werd¹⁰¹, schrijft Fella Isboutsky-Szmidt van de BAV : “*Constituer un conseil de famille était souvent impossible,*

98 Déclaration Henri Elias, parquet du procureur du roi à Bruxelles, 24.8.1956 (Archief Orfinger-Karlin, dossier Elias, A.10).

99 Brief van abbé Démann aan Orfinger, 22.12.1955 (Archief Orfinger-Karlin, dossier Elias, A.10).

100 Observations cour d’appel (Archief Orfinger-Karlin, dossier Elias, A.17).

101 Interview Hanne Hellemans met Harry Bande, Antwerpen, 17.2.2002 (Eigen Verzameling Documenten).

si nous n'arrivions pas à trouver des membres de famille, le procès était perdu à l'avance. Même avec la constitution d'un conseil de famille et la nomination d'un tuteur de la famille vous étiez à la merci du juge. Si ce dernier était très catholique le procès était également perdu"¹⁰². De opinie van Isboutsky-Szmidt lijkt zeker niet uit de lucht gegrepen te zijn. Zo bewijst onder meer volgend citaat : "*M. le Procureur du Roi en personne a tenu à me dire qu'il estime peu souhaitable que des enfants israélites qui ont été confiés à des couvents y soient retenus, malgré les réclamations des membres de la famille*"¹⁰³.

De kinderen zelf

Hoewel de kinderen weinig beslissingsmacht hebben, zijn zij de groep waar alles om draait. Zij zijn het die een katholieke opvoeding hebben gekregen of gedoopt zijn, die hun ouders verloren hebben en voor wie een toekomst bepaald moet worden. De herintegratie van deze kinderen in de samenleving is uiterst belangrijk. Daarover zijn verschillende studies gepubliceerd¹⁰⁴. Deze beschrijven de traumatische ervaringen van tijdens de oorlog en de psychische gevolgen daarvan voor het kind. Binnen het bestek van dit artikel is het niet mogelijk hier dieper op in te gaan. Heel algemeen kan worden gezegd dat de opvang van het kind na de oorlog bepalend is voor de verwerking van het opgelopen oorlogstrauma.

De gespannen relatie tussen de verschillende partijen die het kind onder hun hoede willen nemen, maakt een harmonieuze naoorlogse situatie echter onmogelijk. Uiteraard ontstaat niet over elk kind een gevecht, maar waar dit wel gebeurt, wordt het kind de speelbal tussen de verschillende personen en organisaties die het voor zich willen winnen. "*Est-il permis de constater qu'on fait précisément trop de bruit autour de cette enfance, en même temps que l'on paraît manifestement fuir les responsabilités ? Peut-on se fermer à cette pénible impression que les enfants 'abandonnés' semblent servir d'enjeu de prix à certaines passions politiques ? Saurait-on contester que la carrière des philanthropes et celle des vocations trop récentes se feraient trop fréquemment sa voie à travers d'enfants ?*"¹⁰⁵.

IV. De impact van de kinderkwestie

Het meten van de impact van het kindervraagstuk is niet eenvoudig. Een comparatieve benadering laat toe in dit kader een begin van antwoord te formuleren. Nederland en

102 Fella Isboutsky-Szmidt aan Hanne Hellemans, 5.12.2001 (Eigen Verzameling Documenten).

103 Brief van Raymond Abrahams aan E. Wiener, 16.6.1953 (Musée juif de Belgique, *fonds Dreyfus*, boîte lettres I).

104 Bv. Hans Keilson, *Enfants victimes de la guerre*, Paris, Presses universitaires de France, 1998.; Bloeme Evers-Emden, *op.cit.*

105 J. WEILL, "Introduction à l'étude du problème de l'éducation juive dans nos homes", in *L'appel*, n° 3, 6.1946.

Frankrijk nodigen uit tot vergelijking, aangezien in deze twee landen een erg grote hetze is ontstaan naar aanleiding van de kinderkwestie.

In Nederland ontstaat in 1953 oproer rond de voogdijzaak Anneke Beekman en rond de zaak Betty (Rebecca) Meljado. Beide kinderen zijn officieel toegewezen aan de joodse gemeenschap, maar bevinden zich nog steeds bij de pleegouders waar ze de oorlog doorbrachten. De politie blijkt niet in staat hun verblijfplaats te achterhalen, wat vragen doet rijzen bij de werking van het gerecht en bij de medewerking van de kerk, aangezien er geruchten gaan dat de kinderen in kloosters verstopt worden. In 1954 wordt Betty Meljado in een Belgisch klooster in Sint Truiden gevonden. Anneke Beekman wordt eveneens in een Belgisch klooster gevonden, maar slaagt erin te ontsnappen. Wanneer ze in 1961 meerderjarig is, komt ze naar Nederland terug ¹⁰⁶.

In Frankrijk barst in hetzelfde jaar de affaire Finaly los. De twee broers Finaly zijn door het gerecht toegewezen aan hun joodse tante. Hun pleegmoeder weigert de kinderen echter terug te geven en verbergt hen in verschillende religieuze instellingen. Het gerecht slaagt erin de pleegmoeder te arresteren, maar de twee jongens blijven spoorloos. De opschudding in Frankrijk is enorm en kan pas worden opgelost na een akkoord tussen de opperrabbijn en de kardinaal. Men wil de religieuze vrede in het land zo snel mogelijk herstellen door de jongens terug te vinden. Op uitdrukkelijk bevel van de kardinaal en paus Pius XII worden de jongens uiteindelijk teruggegeven. Op vraag van de opperrabbijn wordt geen klacht neergelegd tegen de katholieke instellingen die hun medewerking aan de ontvoering verleenden ¹⁰⁷.

Deze twee zaken zorgen in het begin van de jaren 1950 in Nederland en Frankrijk voor grote opschudding. De commotie naar aanleiding van de Finaly - zaak komt chronologisch het eerst en heeft invloed op het tumult in Nederland. Nu hebben de Belgische zaken *in se* een even groot schandaalkarakter. Henri Elias is jaren onvindbaar. Hélène Szpilman, een ander oorlogsweskind, wordt bijna anderhalf jaar verborgen gehouden in katholieke instellingen, terwijl joodse organisaties naar haar op zoek zijn ¹⁰⁸. Bovendien werken bepaalde geledingen van de Belgische kerk gretig mee aan de verdwijningen van Betty Meljado en Anneke Beekman. De zaak Szpilman loopt ongeveer gelijktijdig met de affaires Finaly - Beekman/Meljado en de kwestie Elias komt iets later op zijn hoogtepunt. Het zou dus logisch zijn dat in België een even grote consternatie was ontstaan als in de buurlanden. Toch is dit niet gebeurd.

106 S.A., *De verdwijning van Anneke Beekman en Betty Meljado*. Witboek, Amsterdam, 1954.

107 MAURICE RAJSFUS, *N'oubliez pas le petit Jésus. L'église catholique et les enfants juifs (1940-1945)*, Levallois-Peret, 1994, p. 31-54.

108 AIVG Section Social, Rapport sur Szpilman Hélène, 11.6.1953 (Musée juif de Belgique, *fonds Dreyfus*, Boîte lettres I); Note relative à l'enlèvement de Szpilman Hélène (Aartsbisdom Mechelen, 5.10.02.01).

Ik breng enkele verklarende aspecten in kaart. Verschillende segmenten van de Belgische katholieke kerk werken mee aan het niet willen teruggeven van de joodse kinderen en negeren hiermee uitdrukkelijk gerechtelijke bevelen. Dit aspect van de kinderkwestie loopt parallel in de drie landen. Het verschil is dat de katholieke kerk in het België van de jaren 1950 sterker staat dan in Frankrijk en Nederland en zich aldus meer kan veroorloven. Bovendien reageert het aartsbisdom in de drie landen verschillend op de zaak.

In Nederland gaat het aartsbisdom zijn boekje te buiten. Het geeft de katholieke instellingen publiekelijk gelijk en spoort hen helemaal niet aan tot het naleven van gerechtelijke beslissingen. Enkele uitspraken van de aartsbisschop tonen dat aan: “Nu de wil van het meisje [Anneke Beekman] zo duidelijk gebleken is, kan men zich afvragen of het niet op de weg van de joodse gemeente zou liggen om afstand te doen van de voorgedij”¹⁰⁹ en “Men stelle zich de situatie van het meisje voor dat als een misdadigster en als een stuk wild wordt opgejaagd door de internationale politie, alleen omdat zij haar levensgeluk heeft gevonden bij niet-joodse pleegouders. Men kan zich de vraag stellen wie zich hier zakelijk meer aan kinderroof schuldig maakt: degenen die het meisje met gevaar voor eigen leven zoveel jaren liefdevol hebben verzorgd en opgevoed, of degenen die zich willen meester maken uit racistische [sic] overwegingen”¹¹⁰.

Zoals reeds is gebleken, mag kardinaal Van Roey dan wel geen blijk geven van een obligate houding tegenover het teruggeven van de joodse kinderen, toch heeft hij zich niet laten verlokken tot een officiële stellingname in de zaak. In tegenstelling tot zijn Nederlandse collega houdt hij de schone schijn op. Van Roey geeft de niet-katholieke pers dus veel minder aanleiding tot commentaar. Het enige dat deze hem kan verwijten, is zijn passiviteit, maar niet zijn uitdrukkelijke medewerking.

In Frankrijk kan de kerk niet anders dan buigen, nadat het schandaal zo'n omvang heeft aangenomen. Ook hierin verschilt de Belgische casus. Er is nooit een serieuze druk op de kardinaal uitgeoefend. De niet-godsdienstige comité's ten voordele van het lot van de joodse kinderen, zoals deze in Frankrijk naar aanleiding van de zaak Finaly werden opgericht, zijn er in België nooit geweest.

Het Belgische rabbinaat is een volgende actor die ervoor zorgt dat de zaak in België niet explodeert, omdat het een zeer gematigde houding aanneemt. Zo schrijft rabbijn Dreyfus naar aanleiding van de zaak Szpilman: “*En ma qualité de chef spirituel de la communauté israélite de Bruxelles je ne puis ni empêcher en ces circonstances de souligner les mérites de ceux qui aux moments les plus graves de la persécution ont sauvé la vie des nôtres, souvent même en s'exposant à des dangers, souvent aussi avec le plus grand*

109 Persbericht Alfrink, 22.3.1954 (Aartsbisdom Mechelen, 5.10.02.01).

110 Informaties Alfrink, 22.3.1954 (Aartsbisdom Mechelen, 5.10.02.01).

- Plechtige communiefoto van Dora Lodner, ondergedoken en gedoopt bij de zusters Karmelieten van Walhain-Saint-Paul, beschermeling van priester Antoon De Breucker (Foto collectie Sylvain Brachfeld).

dévouement. Plus que jamais, dès lors, si même la petite Hélène Szpilman pâtit des récentes erreurs de ceux qui l'ont élevée, encore ai-je le devoir d'invoquer des préceptes de nos livres sacrés : 'Quiconque pardonne les torts qu'il a subi, méritera la miséricorde divine'"¹¹¹. Een ander overtuigend bewijs van de verzoenende houding van het rabbinaat is de uitkomst van een overleg in 1956 tussen kardinaal Van Roey, de Israëliëse rabbijn Herzog, de Belgische opperrabbijn Ullmann en enkele joodse organisaties over het al dan niet wereldkundig maken van een lijst van 85 joodse kinderen die zich nog in Belgische kloosters bevinden. Op aandringen van rabbijn Ullmann wordt de lijst niet publiek gemaakt, aangezien men geen 85 Finaly - zaken in België wil¹¹². Het Belgische rabbinaat anticipeert nog voor oproer kan ontstaan. Dat contrasteert met de attitude van het Nederlandse en het Franse rabbinaat. Zowel de Nederlandse opperrabbijn Tal als zijn Franse collega Kaplan komen de zaak uiteindelijk wel sussen, maar zij reageren pas wanneer die al op haar hoogtepunt is.

Terwijl de staat in Nederland en Frankrijk als actor prominent aanwezig is, interfereert deze in België niet. In Nederland wordt de minister van Justitie door de kamerleden verantwoordelijk gesteld voor de zaak¹¹³. Ook in Frankrijk komt er kritiek op de regering, omdat deze in plaats van zich bezig te houden met het onder druk zetten van de kerk meer begaan is met het zoeken naar een compromis om de katholieke regeringspartner MRP tevreden te stellen¹¹⁴. De reactie van de Nederlandse en Franse politieke wereld is met andere woorden olie op het vuur voor de criticasters. Ook deze factor is afwezig in België. De onrust in Frankrijk en later in Nederland bewijst dat een dergelijke zaak zich kan uitbreiden tot een nationaal conflict rond de klerikale en niet-klerikale breuklijn. In België heeft men dat willen vermijden. Zo zegt de Procureur des Koning naar aanleiding van de zaak Szpilman: "*J'ai le très vif désir de ne pas voir se développer en Belgique l'atmosphère d'antagonisme religieux qui résulte, en France, de l'affaire Finaly*"¹¹⁵. Wanneer de overheidsarchieven van die periode toegankelijk zijn, kan onderzoek worden gedaan om de juiste beweegredenen voor deze stilzwijgendheid te analyseren.

Een laatste verklaringsgrond situeert zich op het niveau van de pers. In Nederland en Frankrijk wordt een helse persstrijd geleverd. De katholieke pers ziet de hele affaire als een antikerkelijke campagne, terwijl men in niet-katholieke kringen niet kan begrijpen waarom de kerk haar volgelingen niet dwingt de kinderen terug te geven aan de joodse gemeenschap. Van een onruststokende pers is in België zeer weinig te merken. Neem bijvoorbeeld juli 1953. De verschillende kranten praten in deze bewuste maand volop

111 Brief van Dreyfus aan maître Abrahams, 2.7.1953 (Musée juif de Belgique, *fonds Dreyfus*, boîte lettres I).

112 Interview van Luc Dequeker met Roger Op de Beeck, 19.4.1989 (Privé-archief Luc Dequeker).

113 ELMA VERHEY, *op.cit.*, p. 190-202.

114 MAURICE RAJSFUS, *op.cit.*, p. 54.

115 Brief van Raymond Abrahams aan E. Wiener, 16.6.1953 (Musée juif de Belgique, *fonds Dreyfus*, boîte lettres I).

over de Tour de France, de toekomst van de Sovjet-Unie en de moeilijkheden in Indochina, maar reppen met weinig woorden over de zaak van de joodse kinderen. Toch is juli 1953 de ideale maand om het onderwerp aan te snijden. De affaire Finaly loopt ten einde. De kinderen zijn terecht sinds 26 juni, maar de vraag naar een eventuele veroordeling van de geestelijken die hun hulp boden, is nog actueel. Het oproer in Nederland begint stilaan op gang te komen en het Belgische gerecht moet een oordeel vellen in twee gelijkaardige zaken. De zaak Szpilman komt op 6 juli voor de correctionele rechtbank, die haar oordeel uitspreekt op 11 juli en het oordeel in de zaak Mermelstein – een gelijkaardige zaak over twee zusjes – wordt op 15 juli uitgesproken door het Brusselse Hof van Beroep.

De pers is hiervan op de hoogte. Als de zaken de krant halen, wordt hierover op een uiterst neutrale manier gesproken. Toch ontgaat hen de overeenkomst met de zaak Finaly niet. Titels als ‘Einde der debatten in de Belgische Finaly zaak’¹¹⁶ en ‘De Belgische zaak Finaly. Gewezen pleegouders veroordeeld te Brussel’¹¹⁷ getuigen hiervan. Enkel in ‘t *Pallierterke* wordt een mening uitgesproken in het voordeel van de katholieke pleegouders¹¹⁸. Het verschil met Nederlandse krantenkoppen als ‘Groeiende hetze tegen het katholicisme’¹¹⁹ en ‘Uit de hoede van een katholieke pleegmoeder naar een joods-communistisch milieu’¹²⁰ is treffend.

Het op elkaar inwerken van de verschillende actoren, namelijk katholieke kerk, rabbinaat, overheid en vooral pers, zorgt ervoor dat de affaire Finaly in Frankrijk en de zaken Beekman/Meljado in Nederland uitgroeien tot een schandaal. Vooral de relatie kerkelijke en wereldlijke macht is hierin van belang. Moeten de hoogste kerkelijke rangen hun katholieke onderdanen aanmanen beslissingen van de wereldlijke overheid op te volgen? De rooms-rode coalities in beide landen maken het er niet gemakkelijker op. De niet-katholieken in de respectieve regeringen stellen zich gematigd op om zich te behoeden voor spanningen binnen de regering, wat in de pers grote kritiek uitlokt.

In België loopt dat helemaal anders. Alle hoofdrolspelers lijken de vrede te willen bewaren en een negatieve wisselwerking tussen pers, kerk, rabbinaat en staat is afwezig. Iedereen hoedt zich om een extreem standpunt te verkondigen. Terwijl in België de zaak wordt beschouwd als een privé-zaak tussen beide partijen – pleegouders/instelling tegenover familie/joodse organisatie – wordt de kinderkwestie in Nederland en Frankrijk

116 “Einde der debatten in de Belgische Finaly zaak”, in *Gazet van Antwerpen*, 6.7.1953.

117 “De Belgische zaak Finaly. Gewezen pleegouders veroordeeld te Brussel”, in *Laatste Nieuws*, 12.7.1953.

118 (Niet getiteld), in ‘t *Pallierterke*, 9.7.1953.

119 “Groeiende hetze tegen het katholicisme. De gerechtelijke jacht op joodse pleegkinderen. Niemand vraagt zich af wat er in de kinderen omgaat”, in *Gazet van Limburg*, 18.3.1954.

120 “Bewogen strijd op het voogdijschap over Anneke Beekman. Uit de hoede van een katholieke pleegmoeder naar een joods-communistisch milieu”, in *Gazet van Limburg*, 21.3.1954.

opengetrokken naar een breder maatschappelijk conflict tussen klerikalen en niet-klerikalen, die de zijde van de joodse gemeenschap kiezen.

Omdat het conflict in België niet verruimd wordt naar de bredere ideologische tegenstelling tussen klerikalen en niet-klerikalen komen vooral individuele relaties onder druk te staan. De impact van de kinderkwestie moet – anders dan in Frankrijk en in Nederland – dan ook op dat microniveau gezien worden. De invloed op de joods-christelijke relaties mag dus niet worden overschat. De kinderkwestie is een nare epiloog bij een periode van joods-christelijke samenwerking tijdens de onderduik. Men beseft zeer goed dat het maar een kleine groep mensen is die de kinderen niet wil afgeven. Deze worden gezien als levende producten van het dogmatische denken van de katholieke kerk, als mensen met een niets ontziende bekeringsijver. Dat geldt net zo goed andersom. De joodse groeperingen die de kinderen terug willen brengen naar een joods milieu worden door de katholieken eveneens als fanatici gepercipieerd. Beide houdingen zijn niet te rijmen, wat tot een verzuring van individuele relaties leidt, maar niet tot een strijd tussen rabbinaat en kerk, of tot een breder maatschappelijk conflict tussen klerikalen en niet-klerikalen.

V. Besluit

De bekeringsijver ten opzichte van joodse kinderen is geen unicum in de geschiedenis. Denken we maar aan de zaak Mortara in de tweede helft van de 19^e eeuw ¹²¹. De situatie tijdens de Tweede Wereldoorlog is enigszins verschillend. De specifieke omstandigheden van de nazi-vervolging maken dat vele joodse kinderen een toevlucht vinden in een katholiek milieu en daar ook katholiek opgevoed worden. De katholieke opvoeding tijdens de oorlog is niets om verontwaardigd over te zijn. Veiligheidsmaatregelen maken dit noodzakelijk. Het joodse verzet weet dit en gaat hier noodgedwongen mee akkoord.

Het probleem situeert zich na de oorlog. Aan katholieke zijde hebben sommigen van de situatie gebruik gemaakt om kinderen bewust te distantiëren van het jodendom. Verschillende kinderen zijn moedwillig niet teruggegeven aan de joodse gemeenschap, ondanks verwoede pogingen van deze laatste ze terug te halen. Dat mag echter niet gegeneraliseerd worden : vele mensen beseffen wel degelijk dat de kinderen joods zijn, dat hun ouders een joodse opvoeding zouden hebben geprefereerd en dat ze bijgevolg de joodse gemeenschap toebehoren. Bovendien is bekeringsijver slechts één van de motieven om de kinderen bij zich te willen houden. Affectieve banden zijn net zo

121 In 1858 haalt de pauselijke militaire politie Edgardo Mortara weg bij zijn familie. Het jongetje is immers gedoopt door een dienstmeid en moet bijgevolg katholiek worden opgevoed. Het oproer dat ontstaat (voornamelijk geuit in een strijd tussen katholieke en liberale pers), mag niet baten : de jongen blijft zijn verdere leven katholiek.

belangrijk. Dat onderscheidt het naoorlogse kindervraagstuk van haar precedenten. Het geeft de kwestie een humaan karakter dat er mede voor zorgt dat de zaak niet in de schandaalsfeer terecht komt, zoals de affaire Mortara in de 19^e eeuw. Zelfs binnen de joodse gemeenschap hebben bepaalde, meer op assimilatie-gerichte stromingen, hiervoor begrip.

Slechts enkele zaken groeien uit tot een schandaal, maar vormen een verhaal apart. Bepaalde geledingen van de katholieke kerk komen in opspraak ten gevolge van het uitdrukkelijk negeren van gerechtelijke bevelen. Er wordt geen aanstoot genomen aan het feit dat verschillende joodse kinderen katholiek zijn geworden omdat zij tijdens de oorlog vervolgd werden en dat pogingen om hen weer te integreren in de joodse gemeenschap vaak niet lukken. De kinderkwestie speelt zich af op microniveau en leidt tot de verzuring van individuele relaties tussen joden en katholieken. Belangrijk is dat ze uitmondt in een conflict tussen diverse tendensen in de joodse gemeenschap zelf. Het is daar dat de impact van de kinderkwestie voornamelijk moet gesitueerd worden en niet binnen het spanningsveld katholiek - joods of zelfs binnen het bredere maatschappelijke conflictveld tussen klerikalen en niet-kerkhalven. Verder onderzoek zou moeten uitwijzen waarom deze kwestie in het naoorlogse België in vergelijking met onze buurlanden zo weinig ophef maakte.

* HANNE HELLEMANS (°1980) werkt als wetenschappelijk medewerkster aan de Universiteit Gent in het kader van het project "Vlaams Holocaustmuseum". Ze studeerde geschiedenis aan diezelfde universiteit en behaalde eveneens het aanvullend diploma *Master in Management aan de Universiteit Antwerpen*.